

El lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de Joan Valls i Jordà: una aproximació

1. INTRODUCCIÓ

1.1. *Origen del present treball*

El present treball d'investigació és conseqüència de la invitació que em va fer l'Ajuntament d'Alcoi a dictar una conferència sobre l'ús que els escriptors alcoians Joan Valls i Jordà i Jordi Valor i Serra varen fer del lèxic tradicional d'Alcoi en les seues obres literàries com a part dels actes de la jornada que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va fer a Alcoi amb motiu del seu centenari i dels de Teodor Llorente, Joan Maragall, Enric Valor i Manuel Sanchis Guarner. El lèxic en qüestió és, en moltes ocasions, lèxic popular alcoià que no ha estat recollit mai en cap diccionari.

El lèxic emprat per Jordi Valor ja el vaig estudiar quan vaig preparar les intervencions que vaig tindre l'honor de fer en el curs L'aportació lingüística, literària i llegendària de Jordi Valor i Serra (1908-1984): el mestre que estimava les paraules, que es va impartir en la Universitat d'Alacant els dies 29, 30 i 31 de març i 6 i 7 d'abril de l'any 2006. El citat estudi, amb el títol «L'aportació lèxica de Jordi Valor», forma part del llibre *Jordi Valor i Serra, el mestre que estimava les paraules*, publicat pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant a cura de Joan M. Perujo Melgar l'any 2007 dins la col·lecció «Biblioteca de Filologia Catalana». En el citat treball vaig estudiar cent quaranta-quatre unitats lèxiques que el mestre i escriptor alcoià va usar en la seua prosa literària.

1.2. *Contingut*

El present treball comprén quaranta unitats lèxiques genuïnament valencianes emprades per Joan Valls i Jordà en la seua obra poètica. Es tracta, fonamentalment, d'unitats lèxiques (paraules i locucions) habitualment emprades pels valencians —i, en alguns casos, només pels alcoians— que m'han semblat especialment interessants.

Les unitats lèxiques apareixen en cada entrada amb la grafia que va emprar Valls, encara que, en alguns casos, no hi estic d'acord. La paraula *engimbori* la vaig incloure en la primera edició de *Valencià en perill d'extinció* amb la grafia *angimbori* i en la segona edició la vaig canviar per *atzimbori*, que pense que és més adequada. La locució *tindre pansell* considere que s'ha de grafiar *tindre panzell*. Considere que *ferri-busterri* és millor escriure-ho aglutinat: *ferribusterri*.

1.3. *Agraïments*

Done les gràcies a l'Ajuntament d'Alcoi i, de manera molt especial, a l'alcalde, Antoni Francés Pérez, a la regidora de cultura, Anna Serrano Catalina, al regidor de Normalització Lingüística i Medi Ambient, Jordi Tormo i Santonja, i al cap del Gabinet Municipal de Normalització Lingüística, Joaquim Victoriano Lavinya, que em varen convidar a participar en la jornada que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va fer a Alcoi. Així mateix done les gràcies a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Done les gràcies al professor Jordi Colomina i Castanyer, que va tindre l'amabilitat d'enviar-me a casa fotocòpies de tots els poemes satírics signats per Serafi —pseudònim usat per Joan Valls— que es varen publicar en *Ciudad* —el periòdic d'Alcoi— entre el 2 de gener del 1969 i el 19 d'abril de 1975. Gràcies a la seua generositat aquest treball té molta més informació que la que hauria tingut si no haguera disposat d'aquest material tan valuós.

Done les gràcies a tots els que m'han ajudat en l'elaboració del present treball i, de manera molt especial —per orde alfabètic del primer cognom— a: Consuelo Cantó Gisbert, Carles Domingo i Francàs, Carlos Esparza Olcina, Joan-Carles Martí i Casanova, Joan Mascarell i Gasol, Joan Olivares Alfonso, Justo Peris Martínez, Manel Rodríguez-Castelló, Roberto Roselló Gimeno, Josep Saborit Vilar i Eduard Verger i Hervàs. No vull oblidar Roberto García Payá que, malauradament, va faltar el 3 de novembre del 2005. Gràcies a ell les entrades *a trentaqueté* i *de fil de vent* contenen una informació molt valuosa.

A tots moltíssimes gràcies i, per damunt de tot i d'una manera molt especial, a la meua esposa i a ma mare que, a més d'una gran quantitat d'informació lingüística de primera mà, m'han donat sempre el seu suport i la seua ajuda, m'han enco-

ratjat a continuar treballant i m'han facilitat la tasca. Sense aquest suport hauria sigut impossible que el present treball aplegara a vènit.

2. TRIA LÈXICA

2.1. *a trentaqueté*

Molt de pressa, a tota velocitat.

Podem dir, per exemple: «Fill meu, sempre vas a trentaqueté. Pren-te les coses amb tranquil·litat, perquè si no et faràs malalt.»

Joan Valls utilitza aquesta expressió en la seua poesia festiva. En el poemeta «Llàgrimes de melodrama» publicat el dimarts 23 de juliol del 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 17), llegim:

El melodrama deté
el respir cada minut
i el cor, del tot commogut,
funciona a trentaqueté.

En la *Cançó de Serafi* titulada «L'amor pel carrer», publicada el dissabte 10 d'octubre del 1970, va escriure:

L' enamorament ressolla
i la poma s'amanolla
com en el Gènesi antic.
Cupido ja no es reté
i tot va a trentaqueté
entre la xica i el xic.

En la *Cançó de Serafi* titulada «De festa en festa» del dimarts 11 de gener del 1972, podem llegir:

Després venen les rostides:
Sant Antoni del Porquet
—graella ben abastida—
i Sant Vicent Màrtir, fets
de tradicions que han minvat,
però que fan que les dents
funcionen triturant xulles
de moltó a trentaqueté.

Recorde que, en certa ocasió, em va comentar Valls que l'expressió *anar a trentaqueté* s'havia originat a començaments del segle xx quan els automòbils podien

córrer, com a màxim, a trenta quilòmetres per hora. *Anar a trentaqueté* significa, em deia, anar a trenta quilòmetres per hora que té el cotxe, que són tots els que té, perquè més ja no en té. Aquesta teoria etimològica de Joan Valls la recull el lingüista alcoià Jordi Colomina i Castanyer en el seu llibre *Els valencians i la llengua normativa* (Alacant, 1995), on ens diu que a ell li l'ha comunicada Josep Tormo Colomina. En el llibre citat (p. 195) podem llegir: «Segons el parer del mateix Joan Valls aquest modisme s'hauria creat a la primeria de segle i fóra paral·lel al nostre "a cent per hora": en aquell temps els automòbils quan corrien al màxim agafaven els trenta km/h, i anaven, doncs, "als trenta-que-tenien"; de *anar als trenta-que-té* s'hauria passat a *anar a trenta-que-té*. Però a mi em sembla més probable que siga alteració de *anar a trenta-quatrè*.»

La locució *a trentaqueté* la coneixem tots els alcoians. És una expressió que s'ha usat moltíssim a Alcoi, però és d'aquelles coses que, no se sap molt bé per quin motiu, un bon dia deixen de dir-se. Jo, que al llarg de la meua vida l'havia sentida a bondó, quan la vaig llegir en el llibre de Jordi Colomina, en els darrers dies de l'any 1999, em va produir la sensació que tenim tots quan ens trobem un conegut que fa molt de temps que no veiem, una sensació de sorpresa i alegria, tot a la volta. Quan, un poc més avant, vaig tindre el gust de conèixer personalment el professor Jordi Colomina, li vaig preguntar per què considerava ell que era més probable que la locució fóra una alteració de *anar a trenta-quatrè*. Em va dir que *trenta-quatrè* és la denominació d'una classe de fil i que pensava que la locució podia haver-se originat en l'argot del tèxtil alcoià. Jo, amb intenció d'aclarir la qüestió, em vaig permetre escriure el 3 de març del 2000 una carta a l'enginyer alcoià Roberto García Payá, gran coneixedor de la indústria tèxtil, en què li demanava el seu parer. Va tindre l'amabilitat de respondre'm el 8 del mateix mes i aquesta és la seua contestació: «Respecto a la duda que me planteas en la tuya del pasado 3 del corriente mes, he de decirte que estoy con Joan Valls respecto a lo que parece significar *anar a trentaqueté*. Textilmente no encuentro explicación plausible, ya que el *trenta-quatrè* significa categóricamente que la cuenta de urdimbre de un tejido es, en todo su ancho, de 3.400 hilos, ya que por aquí se dice, aunque cada vez menos, la densidad del tejido por urdimbre, nombrándola por lo que se denominan centenas, por ejemplo: *catorzés* serían $14 \times 100 = 1.400$ hilos, *vintés* serían $20 \times 100 = 2.000$ hilos y *trentaquatrés* serían $34 \times 100 = 3.400$ hilos. Lo anterior viene recogido, de antiguo, en los libros de la Bolla y en Pragmáticas Reales.»

Pense que l'explicació etimològica de Joan Valls té més probabilitats de ser verídica que la proposta del professor Colomina. De tota manera, tinc els meus dubtes, ja que pense que, si s'hagués originat com deia Valls, seria més lògic que diguérem *a trentaquenté* en lloc de dir *a trentaqueté*.

Equivalents d'aquesta expressió usats pels valencians són: *a cent per hora*, *a tota castanya*, *a tota paleta*, *a tota velocitat*, *a tota virolla*.

La llengua estàndard sol emprar: *a brida abatuda, a cent per hora, a rem i vela, a tot drap, a tot estrop, a tot gas, a tot past, a tot rem, a tot vent, a tota brida, a tota castanya, a tota màquina, a tota marxa, a tota pastilla, a tota velocitat.*

El *Diccionari de la llengua catalana* (2a edició) de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2) no recull l'expressió *a trentaqueté*.

2.2. *abranor*

Ardor d'estómac.

El mot *abranor* antigament significava 'abrasiment', en general, però actualment només designa la 'sensació d'abrasiment que notem a l'esòfag quan hi reflueix l'àcid clorhídric de l'estómac'. És una sensació de cremor que puja des de la punta de l'estèrnium fins a la gola. En aquest sentit és un mot viu a Alcoi i molt utilitzat.

Podem dir, per exemple: «Jo no puc menjar coses coents perquè em fan *abranor* i he de prendre bicarbonat.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 22 de novembre del 1966 titulada «Canvi de llengua», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 52), llegim:

Té *abranor*, molt bé no dorm
i està més sord que un cantal,
encara que en Benidorm
tinga pins, cala i casal.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 28 d'agost del 1973 titulada «Estiuença a vora-mar», trobem:

Com Pep patix d'*abranor*
a la platja se n'anà
amb la creència que el iode
i el sol, prenent-lo en fartà,
minvarien l'acidesa
del seu ventre averiat.

En el mateix poema, una mica més avant:

Pel gran règim de marisc
l'*abranor* li se n'ha anat [...].

I també en el mateix poema, una mica més avant encara:

[...] i recorda aquelles sueques
que en l'Espanya «typical»

solen demanar paella
allà per la matinà,
sense que açò els produïxca
ni abranor ni rampallà.

El terme mèdic per a denominar el fenomen descrit és *pirosi*.

Equivalents d'aquest mot usats pels valencians són: *ardor d'estómac*, *cremor d'estómac*.

La llengua estàndard sol emprar: *ardor d'estómac*, *coragre*, *coragror*, *cremor d'estómac*, *pirosi*.

El DIEC2 no recull la paraula *abranor*.

2.3. *aigua de calaguala*

Allò que ens decep, que ens desenganya, que frustra les esperances que hi havíem posat.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 29 d'octubre del 1968, va escriure Joan Valls:

Aquella explosió de bala
per l'ascens il·lusionat
pareix que ara s'ha canviat
en aigua de calaguala.

Amb la paraula *calaguala* —vocalde d'origen quítxua que ens ha arribat a través del castellà— denominem diverses plantes de la família de les polipodiàcies originàries del Perú i, especialment, la que pertany a l'espècie *Polypodium cambri-cum*.

La decocció del rizoma de la calaguala s'ha emprat tradicionalment com a remei per a diversos problemes de salut. Es considerava que beure aigua de calaguala era adequat quan algú patia un traumatisme com a conseqüència d'haver rebut un colp perquè es pensava que la decocció d'eixa planta ajudava a eliminar les blaüres produïdes per l'extravasació de la sang. També se li donava aigua de calaguala a qui havia tingut un esglai perquè es considerava que era tranquil·litzant. També s'ha emprat contra diversos mals com ara la lepra o les malalties venèries. Com que la veritat és que era un remei francament poc eficaç, el poble va començar a anomenar *aigua de calaguala* tot allò que era decebedor, que no satisfieia les expectatives que s'hi tenien.

Actualment s'ha descobert que la calaguala reforça el sistema immunitari. Estan fent-se investigacions sobre determinats derivats d'aquestes polipodiàcies que podrien ajudar a combatre determinats tipus de càncer, especialment la leucèmia. Esperem que totes aquestes recerques arriben a vènit i els científics aconseguis-

quen obtindre medicaments eficaços per a millorar la salut dels malalts. Esperem i desitgem que no quede tot en aigua de calaguala.

El DIEC2 no recull l'expressió *aigua de calaguala*.

2.4. *alborça*

Fruit de l'arbust o arbre de la família de les ericàcies que rep el nom científic d'*Arbutus unedo*. Aquest fruit és una baia esfèrica de 20 a 25 mil·límetres de diàmetre, de color vermell quan està ben madur, que té tota la pell coberta de berruguetes i no té pinyol. La carn té un color grogós i és comestible. Quan està ben madur és dolç i té certa quantitat d'alcohol, per la qual cosa pot arribar a produir embriaguesa. És ric en vitamina C, en betacaroté i en tanins. Malgrat la seua dolçor, conté molt poca quantitat de sucre (entre el 7 i el 8 per cent) i per consegüent pot ser consumit pels diabètics. Conté quantitats importants de fibra alimentària.

Alborça (plural, *alborces*) és el nom que rep a Alcoi el fruit descrit. La denominació emprada per la majoria dels valencians és *alborç* (plural, *alborços*) i a Benissa, Calp i altres poblacions de la Marina l'anomenen *boç* (plural, *boços*).

Joan Valls en el poema «Els fills de la sempre viva» escriu:¹

La nostra llengua es daurarà de prestigi
enriquida d'aurores i mel tàcita.
Pronunciarem taronja, tarongina,
raïm, magrana, alborça, síndria, pruna,
sentint el suc frutal agermanant-nos
en un crismal auguri de creixença.

El DIEC2 no recull ni *alborça* ni *alborç*.

2.5. *aplegar i envasar*

Locució que s'usa per a expressar que algú, només arribar a un lloc, aconseguix de seguida tot allò que s'havia proposat i li ix bé.

Aquesta expressió és d'ús habitual en el parlar d'Alcoi, com també ho són les locucions equivalents *aplegar i poar* i *aplegar i besar l'anella*. A l'Horta de València s'usen *aplegar i besar la pau* i *aplegar i fényer*. Totes elles equivalen a la locució *arribar i moldre*, usada per la llengua estàndard.

Cal aclarir que la major part de valencians usem indistintament els verbs *aplegar* i *arribar*. L'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra usa la variant *arribar i envasar*.

1. El poema «Els fills de la sempre viva (Homenatge a Constantí Llobart)» podem trobar-lo en Joan VALLS I JORDÀ (1981), *Obra poètica*, Alacant, Instituto de Estudios Alicantinos, p. 460.

En la narració curta «La sirena de l'Illa» que forma part del llibre *Narracions alacantines de muntanya i voramar* podem llegir:

—Doncs, que què volia? Arribar i envasar? No, home, no. Crega'm a mi.

En la *Cançó de Serafi* de dimarts 15 de maig del 1973, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 136), llegim:

Són molts els que tenen pressa
en aplegar i envasar [...].

El DIEC2 no recull l'expressió *aplegar i envasar*.

2.6. *bequinot*

Persona curta d'enteniment, d'excessiva bona fe, infeliç, sense malícia, que és fàcil d'enganyar.

El mot *beguí* té diversos significats, tots ells relatius a la religió. Significa 'persona pertanyent al tercer orde de Sant Francesc', així com 'membre d'una associació de laics cristians fundada als Països Baixos a la segona meitat del segle XII' i també s'empra per a denominar els antics heretges begards. Altres significats són: 'persona que té una devoció estreta i minuciosa' i 'devot hipòcrita'. El vocable *bequinot* va nàixer com un pejoratiu de *beguí*, però va evolucionar al sentit que actualment té. A Alcoi s'empra la variant formal *bequinot*, que és la que Joan Valls va usar en la seua poesia festiva.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 23 de setembre del 1969, va escriure Valls:

Micalet, home devot
del màgic curanderisme,
fidel a l'esperitisme
està fet un bequinot.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 15 de febrer del 1972, trobem:

Sabent-se fill i devot
del seu Alcoi benvolgut,
no pot mai quedar-se mut
ni menys fet un bequinot.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 31 d'octubre del 1972 titulada «Tres epitafis», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 125), llegim:

La gula el matà ¡redell!
i em pense que Sant Miquel,
volent-li calmar l'anhel
li donà al bequinet
«bocadillos» de cuixot
en lloc de coques en mel.

Enric Valor usa en la seua prosa literària la variant formal *abeguinet*, amb una *a* protètica, de la qual dóna la definició següent: «Es diu de la persona bonhomiosa, sense malícia.»

En la rondalla *Joan Antoni i els torpalls* d'Enric Valor i Vives, trobem:

Massa bonic era allò per a tornar-se'n. Correria una miqueta més! I ara duia el cavall, tan llustrós i d'un pas tan lleuger i elegant. I també anava fent diners entre aquelles colles d'abeguïnots!

A banda de les tres variants formals considerades —*abeguinet*, *beguinet* i *bequinet*— altres paraules usades pels valencians amb el mateix significat són: *albercoc*, *alficòs*, *bacora*, *badoc*, *bajoca*, *bambau*, *bergerol*, *bovo*, *bifoi*, *bresquilla* (o *ambresquilla*), *fava*, *macoca*.

La llengua estàndard sol emprar per a aquest concepte: *babau*, *bàmbol*, *beneit*, *beneitó*, *tanoca*, *ximple*.

El DIEC2 no recull ni *abeguinet* ni *beguinet* ni *bequinet*.

2.7. *borruntada*

Impuls anímic fort que a algú li ve de colp i volta, sense cap motiu aparent que ho justifique, i que es posa de manifest en accions no meditates. Ramalada, rampell, rauxa.

Podem dir, per exemple: «Li ha agarrat la borruntada de no dinar i se n'ha anat sense menjar res.»

En el sainet fester titulat *La filla del cóp*, el personatge anomenat Patrocínio diu:

¡Vine, Paulina, als meus braços!
Olvidem les borruntaes
i vixcam per a contar-ho.

L'expressió *tindre borruntades de llimonada* significa 'tindre algú impulsos anímics forts, que li vénen de sobte, per qualsevol cosa sense importància, i que es posen de manifest en accions no meditates, més o menys violentes o espectaculars'.

lars, com ara fer crits forts o pegar colps de puny damunt d'una taula, però que passen de seguida i no tenen cap transcendència'.

Podem dir, per exemple:

«—Ai filla meua, és que ton pare no saps mai per a on t'ha d'eixir. A voltes, sense trellat, li agarra una borrhuntada de les seues i et quedes més gelat que un rave.

»—Sí, però són borrhuntades de llimonada, molt de gas i tot bromera. Pega quatre critots, però en acabant, quan li passa la rabinada, es queda fet una bleda i fas d'ell lo que vols. És un tros de pa, t'ho dic jo que el conec molt bé.»

Aquesta és una expressió d'ús habitual en el parlar tradicional d'Alcoi però, com tantes altres, malauradament, ha caigut en desús.

El DIEC2 no recull la paraula *borrhuntada*.

2.8. *borum*

1)

Conjunt confús de sorolls produït per molta gent que parla, crida, riu, etc.

Podem dir, per exemple: «En el bar aquell hi havia un *borum* que vaig eixir mig atalbat.»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 14 de gener del 1969, va escriure Joan Valls:

Quan ja s'ha alçat el teló
i fins mitja hora després,
no t'enteraràs de res
de lo que diu la funció.
Taconaes i *borum*
remors i colps de butaca,
i algú creu que així es destaca,
sent tardà ja per costum.

En el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), en l'entrada *borum*, diu: «Brogit o bugiot de molta gent.» Diu que la paraula és pròpia d'Alcoi i que l'equivalent en castellà és *barullo*. L'etimologia del vocable diu que és «onomatopeia del soroll fort i confús.»

2)

Grup considerable de persones o d'animals, especialment quan es mouen de manera desordenada fent una remor somorda.

En l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls i Jordà, el personatge anomenat Ximeta diu:

Jo no entenc d'eixes cabòries,
saps que sóc prou ignorant.
Lo que em preocupa, Toni,
és saber on estaran
la nostra filla i Leocàdia.
Mira, ¿saps què he pensat?
Buscar-les entre el borum, [...].

Ací, quan Ximeta parla del borum, es referix al moviment de la gent que anava i venia pels carrers de manera desordenada. Era el preludi de la revolució anarquista coneguda com «el Petròlio».

En l'obra teatral *La visita del Blavet* (*Sainets alcoians*, p. 105), escriu Valls:

¿Què havia organitzat jo
sinó un borum perentori,
un atac ple de desori
i errònia insurrecció?

En l'obra teatral *La visita del Blavet* (*Sainets alcoians*, p. 112), llegim:

[...] menges olla i formes junt
en la gran entrà nocturna
de la vespra del borum.

En l'obra teatral *El crit de la festa* (*Sainets alcoians*, p. 283), trobem:

Són molts crits els que en abril
esclaten entusiasms:
el que és fester per l'orgia
que en el carrer gojarà
i el que no és fester per vore
eixe borum ordenat
on creix el clam per Sant Jordi
entre moros i cristians.

La paraula *borum* és d'ús habitual a Alcoi en les dues accepcions definides.

Lluís Gimeno Betí, en l'estudi que fa de la paraula *brumidor* en el seu llibre *De lexicografia valenciana*, diu: «Amb sentits semblants també es diu *brum* i *barum* (i a Alcoi *borum*).»

El lingüista alcoià Jordi Colomina i Castanyer, en l'apartat 8.5 del seu llibre *Els valencians i la llengua normativa*, titulat «Algunes mostres de lèxic interessant en les obres festives de Joan Valls», va estudiar, entre altres, la paraula *borum*. En la nota 2 que trobem al peu de la pàgina 194 llegim: «Encara que podria ser que bo-

rum fora variant anaptíctica de *brum*, deverbal de *brumir*, em sembla més convincent veure-hi una alteració de *volum*, com ho són els mots *embalum*, *balum* i *abalum*. És interessant comparar el nostre *borum* amb la locució adverbial occitana *en volum* ‘en foule’ (*Gramàtica occitana*, d’Alibert, p. 224), que semànticament s’hi acostava prou.»

Joan Valls també va emprar *brum* en la seua poesia festiva. En la *Cançó de Serafi* del dimarts 4 de maig del 1973 titulada «Olors», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 135), llegim:

Després del brum de les festes
que ha enfervorit la ciutat,
s’inicia el mes de les flors
farnit de gràcia fragant.

Si llegim *La cançó de Mariola*, ens trobarem que el segon poema de «Paisatges de serra i vall» diu:

Obertura del silenci
d’extàtic clamor. Batega
el murmuri de la brisa
sa cançó de violeta.
El toll se’n riu de la lluna
fent d’ella
un joc onat de fulgors
en porcellana riallera.
Per un atall ve un soroll
de corbs de levita negra.
L’obertura del silenci
recorda la mort i sembla
que ha expirat en llunyania
una abandonada ovella.

Aquesta és la versió que trobem en l’*Obra completa* de Joan Valls (Alacant, 1981) i en totes les edicions posteriors. Però la versió original, escrita l’any 1947, no deia «Per un atall ve un soroll» sinó «Per un atall ve un borum». Considere que el canvi va ser desafortunat. Ací, la paraula *borum* ens suggerix una serrada de corbs que s’acosten produint una remor somorda i inquietant. A la paraula *borum* associem els conceptes «conjunt de corbs que s’acosten volant desordenadament» i «conjunt de sorolls confusos i somords». És una paraula molt expressiva que diu exactament el que l’autor ens volia comunicar. En canvi, què és un soroll de corbs? És un concepte molt pobre, que ens diu ben poca cosa. És veritat que la paraula *borum* la coneix poca gent i, en canvi, la paraula *soroll* la coneix qualsevol catalanoparlant. Però eixe problema es resol molt fàcilment amb una

nota a peu de pàgina. Lamente que Valls fera aquest canvi que va empobrir un poema tan bell com *La cançó de Mariola*.

El DIEC2 no recull la paraula *borum*.

2.9. *botxinxe*

Taverna o vinateria pobra, de poca categoria i més aïna xicoteta. També s'aplica, per extensió, a bars, sempre que siguen un xibiu, un tuguri, i els clients siguen gent més aviat vulgar.

Podem dir, per exemple:

«—M'han dit que la teua filla s'ha posat a festejar amb un xicot que té un bar.

»—Un bar? Lo que té és un botxinxe de mala mort en un carreró que no traucap. No em faces parlar, no em faces parlar.»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 17 de desembre del 1968, va escriure Joan Valls:

Si condix este costum
molt prompte vostés voran
fumar fàries a les xiques
a doll i sense parar,
i l'amor farà un aroma
fortament entabacat,
i ja l'òscul tindrà un tuf
no de poncelles fragants,
sinó de taula de cotos
en el botxinxe més baix.

La paraula valenciana *botxinxe* és la castellana *bochinche* però en una accepció que en castellà actual no té, excepte, de manera residual, a les illes Canàries. Si cerquem *bochinche* en el *Diccionario de la lengua española* (DRAE) trobem que l'accepció principal és «tumulto, barullo, alboroto, asonada». També ens diu que a Extremadura significa «buche» i a Panamà «chisme» però, curiosament, no diu res en absolut de Canàries. El *Diccionario del español actual* la definix com a «lío o jaleo» i el *Diccionario ideológico de la lengua española* de Julio Casares com a «tumulto, perturbación, alboroto». Però en el *Diccionario de uso del español* de María Moliner trobem l'explicació. Diu María Moliner: «(Quizá de “BUCHE”, sorbo, y significase primero “sorbo” después “taberna”, lugar donde se bebe, de aquí “lugar donde se alborota”, y, por fin “alboroto”; “Armarse, Haber un b.”) “*Jaleo”. Escena en que la gente se excita y grita o *riñe. (V. “embochincar”).»

La paraula *botxinxe*, amb el significat definit, la conec molt bé d'Alcoi, on és d'ús habitual, però l'he sentida també en boca de valencianoparlants d'altres llocs. Sense cap mena de dubte és una paraula de procedència castellana que va arrelar en

els parlars valencians com també ho varen fer *preguntar* (= demanar) (al segle XVI), *buscar* (= cercar) (al segle XVII) o *entrega* (= lliurament) (al segle XVII). En alguns casos, com passa amb el substantiu *batidor* o amb la locució *més aïna*, la paraula o expressió en qüestió han desaparegut per complet de la llengua castellana actual i, en canvi, en valencià continuen vives. Quelcom de semblant passa amb la paraula *botxinxe* en l'accepció definida: el castellà actual la desconeix —excepte el castellà popular de les Canàries, però únicament les persones de més edat—, però en valencià encara és viva i ben viva. Totes eixes paraules varen passar del castellà al valencià, fonamentalment, durant el segle XVII a conseqüència de les representacions teatrals en llengua espanyola que es feien en les nostres terres. Hauríem d'acceptar en la llengua normativa el castellanisme *botxinxe* amb el significat especificat? Si acceptem *armilla*, que és un castellanisme completament innecessari perquè ja tenim la paraula *jupetí* —vocable valencià d'origen àrab conegut i usat per tothom—, per quin motiu no hauríem d'acceptar *botxinxe* en l'accepció definida si no tenim cap altra paraula valenciana per a eixe concepte? Si no l'admetem quina paraula o expressió hem d'emprar: *taverna de calbot i mig*, *baret de mala mort*, *tuguri indecent*?

La paraula *botxinxe* no apareix en cap diccionari valencià o català, antic o modern, ni tan sols en diccionaris tan complets, tan exhaustius, com el DCVB o el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) de Coromines. He vist que el *Diccionari ortogràfic i de pronunciació* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) no l'arreglega. No estaria gens malament que consideràrem la conveniència de normativitzar-la.

El DIEC2 no recull la paraula *botxintxe*.

2.10. *cara de poma sirga*

1)

Es diu de la cara de qui està contrariat, enutjat, descontent, decebut.

2)

Es diu de la cara d'algú que traspua hostilitat, enemistat, animadversió.

En l'acte primer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares* —segons Joan Valls, el seu autor, «tragicomèdia alcoiana de base històrica en tres actes en vers i prosa»— el personatge anomenat Danieleta diu: «Un xicot jove, vestit en brusa, gorra de fall i espartnyes de careta. Per cert que em mirava en cara de pomes sirgues.»

3)

Es diu de la cara de la persona que, a causa d'una malaltia, la té grogussa, triada, descomposta, trista. En aquesta accepció és el mateix dir *cara de poma sirga* que *cara de pomes agres* o que *cara de magranetes agres*.

La *poma sirga* és una varietat de poma de carn ferma, forma aplanada i sabor agredolç.

També hi ha l'expressió *tindre gust de poma sirga*, que s'usa quan volem posar de manifest que algú té mal gust. Podem dir, per exemple: «Eixe quadro t'agrada? Fosca, quin gust de poma sirga que tens!»

Maria-Àngels Subirats Bayego en la seua tesi doctoral *La cançó de bressol: un fenomen etnomusicològic* arreplega la cançó següent:²

La meua xiqueta és guapa
si la mireu a la llum,
pareix una poma sirga
collida en el mes de juny.
La xiqueta té soneta
sa mare la dormirà,
i se l'endurà a València
a vore balls populars.

És evident que la grafia *meua* és cosa de l'autora. La forma *meua* per al possessiu tònic femení és impossible que aparega en una cançó popular valenciana. També és bastant evident que la grafia del vers «sa mare la dormirà» ha de ser «sa mare l'adormirà».

Un fragment d'aquesta mateixa cançó de bressol el trobem en la sarsuela *Dolores: boceto lírico-dramático de costumbres alicantinas en un acto dividido en tres cuadros*, text de Carlos Arniches i música d'Amadeu Vives i Manuel Quislant, estrenada el 28 de juny de 1901 en el Teatro Apolo de Madrid. L'obra està escrita íntegrament en castellà, però al començament de l'obra entra en escena un llaurador cantant una cançoneta en valencià amb la lletra següent:³

La meua Isabel, señores,
si la miren a la llum,
pareix una poma sirga
collida en el mes de juny.

Com veiem, els versos «pareix una poma sirga / collida en el mes de juny» són idèntics als de la cançó de bressol arreplegada per Maria-Àngels Subirats Bayego. Carlos Arniches va nàixer a Alacant l'any 1866. Potser en el segle XIX la cançoneta era coneguda en el valencià d'Alacant.

2. La tesi doctoral *La cançó de bressol: un fenomen etnomusicològic* de Maria-Àngels Subirats Bayego la vaig trobar en Internet el 29 d'agost del 2011 en l'enllaç http://tdx.cat/bitstream/handle/10803/2017/08.MASB_8de10.pdf?sequence=8 (p. 1012, cançó núm. 60).

3. En el text original d'Arniches, el possessiu tònic femení està grafiat *megua*. La Isabel que menciona la cançó és Isabeleta Carratalà, un dels personatges de l'obra.

En el llibre *El valencià de la Marina Baixa* de Jordi Colomina i Castanyer, trobem l'entrada +*sigra* (p. 302), que diu:

+**poma sigra** 'espècie de poma de gust agredolç i de forma aplanada' (Call, la Vila, Polop, Brm); a Alcoi en diuen +*poma sirga*. De *sigra* en tinc un exemple literari de Callosa; es tracta de la cobla núm. 271 de l'arreplega folklòrica d'ASalvà: «Si jo fóra pardalet, / me n'aniria a parar / a una pomereta *sigra* / i un metle-ret amollar.»

Encara que no es tracta de la mateixa fruita, em sembla que les *pomes sirgues* o *sigres* han de tenir relació amb el *ponsir*. JCoromines, en el *DECH*, dubta entre POMUM CITREUM I POMUM SYRIUM com a ètim del cast. *poncil* i acaba inclinant-se per la segona possibilitat. El *DCor* (s.v. *poncem*) pensa que *ponsir* «la cosa més probable és que vinga de POMUM SYRIAE 'fruit de síria'» i esmenta una altra fruita que també tindria nom siria: «les *pomes del Siri*, varietat agredolça i primerenca de poma de forma allargada». Per la descripció, em sembla que aquestes pomes són les mateixes *pomes sirgues* alcoianes i les *pomes sigres* de la Marina Baixa. Potser el nom originari fos *pomes de Síria* reduït per apòcope (normal a l'hora d'anar en mall., ross. i provençal: *histori, graci* —però que potser temps enrere tingué més extensió—) a *pomes de Siri* i després *pomes del Siri*. La forma alcoiana *poma sirga* podria provenir igualment de POMA SYRICA 'pomes de Síria'. En llatí hi havia MALUM ASSYRIUM 'llima, llimona' al costat de MALUM PERSICUM 'préssec' i MALUM ARMENIACA 'albercocs' (*DSegura*) i Sant Isidor parla d'una mena de fava anomenada *fabà syrica* (Tagliavini, *Orígenes*, 299). Si la forma alcoiana *sigra* és la bàsica, la varietat de la Marina *sigra* es podria explicar com a resultat d'una metàtesi afavorida per la influència d'*agra*.

I en aquest mateix llibre, tot seguit trobem l'entrada +*sigre* (p. 303), que diu:

+**sigre** subs. 'agroreta, especialment de la poma sigra', «este menjar té un punt de *sigre*» (Polop); i també com a adj. *sigret* 'agredolç': «té un gust *sigret*» (Callosa).

El DIEC2 no arreplega l'expressió *cara de poma sirga*.

2.11. *carn fugida*

1)

Massa muscular que s'ha desplaçat del seu emplaçament habitual com a conseqüència d'un traumatisme i forma una protuberància visible.

2)

Distensió d'una articulació, com a conseqüència d'una vencillada violenta, sense que l'os es trenque ni es desplace del seu lloc habitual, però amb ruptura d'algun lligament o d'algunes fibres musculars periarticulars.

En la *Cançó del Serafi* del dimarts 17 de desembre del 1974 titulada «Prodigis terapèutics», va escriure Joan Valls:

I segons diu un «dotor»
expert i experimentat,
domina les rampallaes,
còlics, febres, mals de cap,
carn fugida, diarrees,
inflamacions, reuma, grans,
trencadures, infeccions
i càncer, si a temps està
d'aplicar la Radioestèsia
com un fluid cerebral.

El DIEC2 no arplega l'expressió *carn fugida*.

2.12. *carrera de món*

Coses que passen en la vida i que no es poden evitar. Llei de vida.

Podem dir, per exemple: «Clar, i els xics es faran fadrins, es casaran i se n'aniran de casa. Què vos que li fem? És carrera de món.»

Aquesta expressió és d'ús habitual en el parlar d'Alcoi. En el poema «La felix frontera» de Joan Valls, podem llegir:⁴

La collita no deixa
d'ésser humana,
rectilínia.
Hi és el retrobament de l'alta lògica
i el dictamen pacífic de la saba.
Carrera de món,
marxa de carn,
suor i grapa
lluïta lluitant.

El DIEC2 no recull l'expressió *carrera de món*.

2.13. *cucarró*

Petita aglomeració de brutícia i cèl·lules epidèrmiques mortes que es forma en fregar la pell.

4. El poema «La felix frontera» forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en Joan VALLS I JORDÀ (1981), *Obra poètica*, Alacant, Instituto de Estudios Alicantinos, p. 354 i 355.

Recorde un d'aquells acudits innocents que contaven els nostres avis que explica que una persona va al metge perquè diu que està malalta. El metge, després de reconèixer-la a consciència i fer-li diverses analítiques arriba a la conclusió que no li passa res i així li ho comunica al malalt, el qual li replica: «És precís que tinga alguna cosa, doctor, perquè em fregue la panxa i m'ixen cucarrons.»

En la *Cançó de Serafi* del dissabte 9 de març del 1974 titulada «Escena de veïnat», llegim:

—Xico: ¿quan et llavaràs?
¿Estàs ple de cucarrons!
—Com de temps vaig molt escàs,
Em llavaré en vacances.

Cucarró és un diminutiu de *cuc*.

En el *Diccionari català-valencià-balear*, en l'entrada *cucarró*, diu:

m.
Llardó (Cullera); cast. *chicharrón*.
Fon.: kukaró (Cullera).

Com veiem, el DCVB no arreplega l'accepció alcoiana.
El DIEC2 no recull la paraula *cucarró*.

2.14. *cuscanelles*

Sensació experimentada en algunes parts del cos, especialment les plantes dels peus, les aixelles i la part anterior del coll, quan són lleugerament estimulades pel tacte, que provoca la rialla i que, en cas d'insistir molt, produïx convulsions de tipus nerviós.

Podem dir, per exemple: «Ai, no em toques que em fas cuscanelles!»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 9 de maig del 1972 titulada «Les visites a la lluna», llegim:

Si no obrin més portelles
al satèl·lit germanet
només vorem que li han fet
unes quantes cuscanelles.

En la novel·la *Alcoi - Nova York* d'Isabel-Clara Simó trobem:

Em féu un altre bes a la panxa i això em va fer cuscanelles i em va donar una escalforeta agradable.

I en la mateixa novel·la, una mica més avant:

Després del partit, em comprava un gelat enorme, en una copa alta, com una tulipa, i jo intentava xarrupar-lo fins al final, amb una palla que em feia cuscanelles al paladar.

Hi ha l'expressió *buscar les cuscanelles* (a algú), que significa 'investigar les errades, les equivocacions, les coses mal fetes, el comportament incorrecte en un afer determinat, etc., a fi de donar-ho a conèixer amb la intenció d'averkonyir-lo, de demanar-li responsabilitats o d'obligar-lo a rectificar'.

En l'obra teatral *El crit de la festa* de Joan Valls i Jordà (*Sainets alcoians*, p. 290-291), el personatge anomenat Tona diu:

[...] un clarinet o un trombó
toca en conjunt i allí es mescla
lo individual en banda
d'harmoniosa convivència:
si a algú l'ix un petiquerri,
sempre el conjunt li l'ofega,
però un pintor és soliste
i si ho fa mal, ¡mare meua!,
li busquen les cuscanelles
i el frigen en tomaqueta.

Els valencians usem, a més de *cuscanelles*, els mots *cosconelles*, *casconelles*, *cosquerelles*, *cosquelles*, *cusquelles* i *sorelles*. Al Maestrat i als Ports de Morella diuen *cossinogues* i a Vinaròs *cassònigues*. En alguns llocs s'usen aquests mots exclusivament en diminutiu. Així, per exemple, a Banyeres de Mariola diuen habitualment *cusquelletes*.

Cuscanelles és la forma que es diu a Alcoi, on no s'empra cap altra variant.

Joan Coromines arreplega la forma *cuscanelles* en el seu DECat (vol. VI, p. 476a58) i diu que l'ha trobada en Joaquim Martí i Gadea i en les *Canyissaes*.

El DIEC2 té l'entrada *cuscanelles*, que remet a *pessigolles*.

2.15. *de fil de vint*

1)

Molt bo, molt ben fet, de primera categoria, de la màxima qualitat, sense el més mínim defecte, excellent.

Un dia, ja fa anys, vaig dir al meu mecànic, valencià de la ciutat de València: «Maties, deixem el cotxe de fil de vint», i em va contestar: «De fil de vint només te'l podria deixar si estiguérem en Alcoi. I fa quaranta anys, ara tampoc.»

Eixe dia vaig ser conscient que l'expressió *de fil de vint* és un modisme local d'Alcoi.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 13 d'abril del 1971 titulada «Simfonia domèstica», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 100), llegim:⁵

Han estrenat un piset
i ella, amb bon gust per instint,
ho vol tot de fil de vint
i gastant al tort i al dret.

2)

Molt mudat, molt ben vestit, impecable.

Podem dir, per exemple: «És una dona elegantíssima i de molt bon gust. Sempre va de fil de vint.»

La denominació fil de vint (del número 20) correspon a la numeració emprada en la indústria tèxtil per a la llana cardada, segons la qual el número d'un fil és el pes en grams d'una madeixa de 504 metres. Aquest és un sistema de numeració directe, és a dir que com més prim és el fil més baix és el número que li pertoca. Per consegüent, direm que un fil és del número 20 (fil de vint) quan una madeixa de 504 metres pese 20 grams. El fil de llana cardada més fi que se sol fabricar és el del número 18, ja que fils més prim es trenquen amb facilitat. A Alcoi, en l'època en què es teixia el triturat obtingut a partir de draps vells, s'usava, per als fils que s'obtenien filant la borra, la mateixa numeració que per als fils que s'elaboraven a partir de la llana cardada però, evidentment, amb una matèria primera de tan baixa qualitat era molt difícil aconseguir el número 20 i pràcticament impossible fabricar-ne d'un gruix més petit. Per consegüent, una tela teixida amb fil de vint era la de major qualitat possible en regenerat. Aquest és l'origen de l'expressió.

Caldria afegir que Alcoi tenia un sistema de numeració propi per als fils de llana regenerada, segons el qual un fil de triturat té tants punts com madeixes de 1.320 metres entren en una lliura d'Alcoi (473,5 grams). Aquest sistema és invers, ja que si el fil és més prim, el número de punts és més alt. Amb uns càlculs molt senzills es pot trobar l'equivalència dels dos sistemes. El fil de vint seria, en el sistema tradicional alcoià, el fil de 9 punts (o punt del 9). Aquest sistema de numeració està en complet desús des de fa més de cinquanta anys.

Els alcoians no pronunciem «fil de vint» sinó «fil d'a vint», igual que la major part dels valencians no diem «pa de quart» ni «llit de cos i mig» ni «és de xavo» sinó «pa d'a quart», «llit d'a cos i mig» i «és d'a xavo». Però com que segons la normativa no és correcte d'apostrofar la preposició *de* davant d'una vocal tota sola (caldria es-

5. En el llibre *Cent serafins* apareix equivocada la data de publicació del poema «Simfonia domèstica»: diu 13-9-71 en lloc de 13-4-71.

criure *de a* en lloc de *d'a*) i a més a més es recomana de procurar evitar la coincidència de dues preposicions que no formen preposició composta, l'única manera d'escriure l'expressió alcoiana que estudiem sense violentar la norma és *de fil de vint*.

L'escriptora alcoiana Isabel-Clara Simó ha escrit durant força temps una columna en el diari *Avui* que titulava exactament així: *De fil de vint*.

El malaguanyat poeta i novel·lista benicarlando Manel Garcia Grau va escriure en el diari *Avui* l'11 de setembre del 2003 un article titulat «El dret a la llibertat» en el qual, referint-se a Isabel-Clara Simó, deia:⁶

Aquí sap cosir amb fil de vint, aquell que, fort i flexible alhora, és ben difícil de trencar, manejable i dúctil per sargir qualsevol vestit que ha estat esgarrat. Una veu que sap, i vol saber-se, ben alta, perquè ben altes són les quotes d'estima, de mordacitat, d'ironia i de saviesa que són capaces, dia rere dia, de generar i d'engendrar.

El DIEC2 no recull l'expressió *de fil de vint*.

2.16. *donar ferri-busterri (a algú)*

Donar (a algú) un disgust de mort, deixar-lo moralment fet pols.

En l'acte primer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls i Jordà, el personatge anomenat Donya Elisa diu a Leocàdia, la seua filla:

Fes lo que vullgues, Leocàdia. ¡M'has donat ferri-busterri!

La *Cançó de Serafi* del dimarts 23 de febrer del 1971 la va titular Valls precisament així: *ferri-busterri*.

Aquest mot el vaig arreplegar en el meu llibre *Valencià en perill d'extinció* i el vaig grafiar aglutinat: *ferribusterri*. Considere que aquesta grafia és més adequada.

Copie a continuació el que dic en *Valencià en perill d'extinció* sobre el *ferri-busterri*.

Planta herbàcia de la família de les papaveràcies que rep el nom científic de *Fumaria officinalis*. Les fulles, finament dividides, són de color gris verdós i les flors, agrupades en raïms, són de color rosa púrpura, vermell obscur o blanc grogós. El suc d'aquesta planta té un marcat sabor amarg. Està considerada com a planta medicinal amb unes propietats molt interessants, ja que és espasmolítica, anfocolerètica i lleugerament laxant i diürètica. Es pot prendre en infusió i

6. *Cada dia un mot* va enviar la locució *de fil de vint* el dimarts 28 de febrer del 2006. Va ser l'enviament número 1552. El fragment de l'article «El dret a la llibertat» l'he copiat de la web de *Rodamots*. Es pot trobar ací: http://www.rodamots.com/mot_cerca_resultat.asp?nm=1552.

també se'n poden menjar les fulles crues en ensalada, barrejades amb altres verdures, com a cura primaveral. Però cal prendre-la amb mesura, ja que si ens excedim ens pot produir mal de ventre. En quantitats molt elevades es pot considerar com una planta tòxica, ja que pot arribar a produir una paràlisi dels músculs llisos i dels centres respiratoris. Per això, quan els llauradors arranquen les males herbes que després utilitzen com a farratge per als conills, si hi ha ferribusterri, l'aparten, ja que a un animal tan menut el fet de consumir-la en una quantitat considerable podria resultar-li fatal.

Encara que la llengua estàndard ha preferit el nom de *fumària*, coincidint amb la denominació que rep en castellà i amb el nom científic de la planta, el mot *ferribusterri* continua sent usat a la zona d'Alcoi, especialment per la gent del camp, i amb lleugeres variacions s'empra també en altres llocs.

La paraula *ferribusterri* es pronuncia amb les dues es obertes.

El DIEC2 no recull l'expressió *donar ferribusterri* ni tampoc la paraula *ferribusterri*.

2.17. *engimbori (angimbori, atzimbori)*

En la primera edició del meu llibre *Valencià en perill d'extinció* (València, 1999) vaig incloure el mot *angimbori*, que vaig definir com a: «Objecte inútil, inservible, especialment quan té una grandària considerable i més aïna fa nosa.» I vaig afegir: «Aquest mot no té les connotacions d'objecte vell, deteriorat, fet una cafetera, que té la paraula *xanca*.» I vaig posar l'exemple il·lustratiu següent: «A vore quan t'endús l'angimbori eixe que em vares deixar en la terrassa, que quasi no puc ni eixir a regar les plantes.»

Em vaig decidir per la grafia *angimbori*, perquè aquesta és la forma més generalment usada a Alcoi, la meua ciutat natal i, per consegüent, la que em resulta més familiar. Tanmateix, he d'aclarir que a Alcoi també he oït la variant *anzimbori*, en la qual el so inicial de la segona síl·laba és fricatiu sibilant sonor en lloc de prepalatal africacat sonor. Després de publicat el llibre em vaig assabentar que a Otos (la Vall d'Albaida) en diuen *argimbori*.

Miquel Boronat, en la fitxa *angimbori* d'*Eines de llengua*, escriu: «El company Francesc Gascó (04.10.2011) ens comenta l'alternança algimbori/argimbori a Benixama: “les dues amb o oberta [algimbòri], [argimbòri]”.»

El lingüista alcoià Jordi Colomina i Castanyer, en el seu llibre *Els valencians i la llengua normativa* (Alacant, 1995), va estudiar cinc paraules i una expressió genuïnament alcoianes que Joan Valls va usar en les seues obres festives (p. 194). El lèxic estudiat per Jordi Colomina és el següent: *bequinot*, *borum*, *engimbori*, *guisguet*, *mantàfula* i *anar a trentaqueté*. Com veiem, usa la grafia *engimbori*, que ens diu que és la forma que usava Valls, encara que ens diu que també emprava la variant for-

mal *enximbori*. A més a més ens informa que ell ha oït a Alcoi, als seus pares, la variant *angimbòric*. Segons ens diu Jordi Colomina en el llibre citat, aquest mot és una alteració de *cimbori*. He d'afegir que un amic alcoià m'ha informat que ell ha sentit usar a son pare el mot *sambori* amb el significat de 'trasto, cosa inservible'.

En l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls i Jordà, el personatge anomenat Donya Elisa pregunta a Roseta:

Escolta, bonica: ¿Tu has anat a costura?

I Roseta respon:

Sí, senyora, alomón. Sé cosir, sé bordar, sé fer coques, crespells i orelletes, guisar lo indispensable, una mica de lletra i contar hasta cent en un engimbiri de boletes que donya Pasquala, la meua mestra mos dia que era un «ábaco».

I en la *Cançó de Serafi* del dimarts 28 de desembre del 1971 titulada «1972» —poemeta que va escriure a les darreries de 1971 per donar la benvinguda a l'any nou, 1972— i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 108), llegim:⁷

Hi haurà més gas i més llum
en els avanços notoris
i tindrà més enximboris
la societat de consum.
L'ahleluia de la pau
tindrà el seu signe enganyós.
Tant com pau i haurà cacau
i ballarà en el sarau
1972.

Després, gràcies a la informació de Joan Carles Martí i Casanova, vaig saber que al Camp d'Elx, és a dir, a la comarca del Baix Vinalopó, encara es conserva viva la variant *atzimbori* amb el significat de 'persona inútil, que no és capaç de fer res de profit' i Joan Mascarell i Gasol em va informar que va trobar, en una obra teatral tortosina de 1925, el mot *atzimbori* escrit exactament d'aquesta manera. Es tracta de l'obra de Joan Moreira titulada «No hi ha bon.olla en aigua sola». Parla un pare preocupat perquè son fill es vol fer missioner i diu: «I això que només me parla de bateijá negritos i de buscá atzimboris com los sellos i.l papé de xacolate i que només pensa i resa a san Francisco Cavier i al beato Gil de Federic, me fa creure que Sisco voldria sé també misioniste d'estos.»

7. En el llibre *Cent serafins* apareix equivocada la data de publicació del poema titulat «1972», diu 31-12-72 en lloc de 28-12-71.

Com que la grafia *c* en el català preclàssic tenia un so africacat alveolar sord, el mot *cimbori* es devia pronunciar [tsimbòri]. La variant *atzimbori*, actualment viva al Baix Vinalopó, conserva l'antiga consonant africada, encara que sonoritzada per la presència d'una pròtesi vocàlica inicial. Entenc que aquesta variant és la més fidel al seu origen etimològic i totes les altres variants són corrupcions fonètiques d'aquesta.

La variant *anzimbori* és el resultat de convertir-se el so africacat [dz] en [nz] per nasalització de l'element oclusiu. Aquest mateix fenomen de nasalització del so oclusiu és el que s'ha donat en valencià en *llotja* → *llonja* i en *rellotge* → *rellonge*. La variant *angimbori*, àmpliament usada en valencià nord-meridional, s'ha originat per palatalització del so [dz] i, en canviar-se la nasal per una ròtica, s'ha format la variant *argimbori*, usada a Otos. La variant *angimbòric*, que Jordi Colomina assegura haver oït als seus pares, és el resultat d'afegir a *angimbori* una /-k/ adventícia, cosa gens estranya, ja que el valencià té tendència a reforçar el final dels mots acabats en *i* àtona afegint-los una plosiva epentètica, que en aquest cas és una *c* però que en altres és una *t*, com en *premi* → *prèmit*, *api* → *àpit*, etc.

Ni la paraula *atzimbori* ni cap de les seues variants formals les recull cap diccionari.

En el DCVB he trobat:

ESTIMBORI *m.*

|| 1. Sostre fals, dins una habitació, per a estojar-hi coses de poc ús (Bunyola, Orient); cast. *desván*, *buhardilla*.

|| 2. Embalum que fa nosa (Mall.); cast. *adefesio*, *estorbo*. Enhorabona que se llevin els estimboris y paretotes que tenian encorriolada aquesta meravella arquitectònica. Ignor. 7.

ETZIBORI o ETZIGORI *m.*

|| 1. Cosa inútil o malgirbada (Ripoll, Empordà, Garrotxa, Pobla de L.); cast. *trasto*. «Quin etzigori que tragines en aquest vestit!» «Per què et poses aquest etzigori?» Respon que hi vagi el qui li ha manat i si no, a la casa que va li entreuen algun etsibori i riuen i costes seves, *Scriptorium*, agost 1925

|| 2. Estirabot, atzagallada; idea o dita desbaratada (Igualada); cast. *salida de pie de banco*. «Sempre surts amb el mateix etzibori!»

|| 3. Avalot festós; cast. *alboroto*, *juerga*. I tota una colla de presidaris al voltant aguantant-se el riure pera no destorbar el gran etzigori, *Coromines Presons* 91.

Joan Coromines, en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, recull el mot mallorquí *etzimbori* (vol. III, p. 778a5), del qual diu: «*Estimbori*; de *cimbori* contaminat per *estibar* (i potser també per *timba* i *tomba*).» I en les pàgines 824 i 825 del volum III trobem els comentaris que fa el mestre a *etzigori* o

etzibori, que considera probable que siga «derivat de *etzibar*, proveït d'un sufix o terminació com la de *casori*, *robatori*, *desori*, *bodori*, *gori-gori*, *debitori*». També ens informa que el *Diccionari Aguiló* «reporta *etzibori* d'Igualada, amb *-b-* i amb la definició “romanso, cosa inútil”». El lingüista ens aporta nombrosos testimonis de la forma *etzigori* usada per son pare en la seua obra literària (almenys en una ocasió grafiada *atzigori*), sovint amb el significat de ‘xivarri, gresca, soroll’. També ens diu que en un escrit folklòric ripollés de 1925 apareix el mot amb la grafia *etsibori* i considera que fa referència a «un vestit malgirbat o un trasto inútil».

Considere que els vocables *atzimbori*, *angimbori*, *angimbòric*, *anzimbori*, *argimbori*, *algimbori*, *engimbori*, *eniximbori*, *estimbori*, *etzibori*, *etsibori*, *etzigori* i *atzigori* són variants formals del mateix mot i considere que la variant *atzimbori* és la que hauria de ser la normativa, perquè és la que menys s'allunya del seu origen etimològic i perquè encara es conserva viva en la comarca del Baix Vinalopó. La paraula *atzimbori* haurien d'incloure-la el *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans i el *Diccionari normatiu valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua amb dos significats: 1. Objecte inútil, inservible, especialment quan té una grandària considerable i més aviat fa nosa. 2. Persona inútil, que no és capaç de fer res de profit.

Simultàniament també podria incloure's en els diccionaris normatius la variant formal *etzigori* amb el significat que ens aporta Coromines de ‘xivarri, gresca, soroll’.

La família de vocables formada per *atzimbori* i totes les seues variants formals és interessantíssima des del punt de vista lingüístic, ja que hi concorren encreuaments lèxics i evolucions fonètiques molt diverses. Malauradament, el fet que aquesta família de mots no s'haja usat pràcticament gens en la llengua literària ha fet que hagen estat marginats de la llengua culta i no hagen estat recollits mai pels diccionaris normatius. Considere que tenim l'obligació d'esmenar aquest oblit i salvar de l'extinció aquest vocable tan nostre que és una vertadera joia lèxica.

En la segona edició de *Valencià en perill d'extinció* (València, 2005) vaig ampliar considerablement l'entrada *atzimbori* incloent-hi part del que acabe d'explicar. El *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (València, 2006) no inclou *atzimbori* ni cap de les seues variants formals.

El DIEC2 no recull la paraula *atzimbori* ni cap de les seues variants formals.

No vull acabar sense donar les gràcies a Joan Carles Martí i Casanova, que em va fer saber que al Baix Vinalopó encara es conserva viva la forma *atzimbori* amb el significat de ‘persona inútil’; a Joan Mascarell i Gasol, que em va informar que havia trobat el mot *atzimbori* escrit en una obra teatral tortosina dels anys vint; a Joan Olivares Alfonso, que em va informar que la variant que s'usa a Otos, el seu

poble natal, és *argimbori*, i a Josep Saborit Vilar, que, amb els seus coneixements amples i fermes de la fonètica, m'ha ajudat a aclarir que la forma original d'aquest mot tan interessant és *atzimbori*.

2.18. *enxorlar-se*

Dit d'una persona: restar amb l'ànim suspès, abstreta, absorta, admirada, en la contemplació d'algú o d'alguna cosa o en els propis pensaments.

En la *Cançó de Serafi* titulada «Turisme aereoteràpic», publicada el dimarts 30 de juny del 1970, Joan Valls va escriure:

Fluixa veig la perspectiva
del turisme de muntanya
perquè en l'estiu sols abunda
el litoraliste en massa,
turisme que està enxorlat
per les arenes d'Espanya:
la de les places de bous
i la que crema en la platja.

El verb *enxorlar-se* el conec d'Alcoi, on he tingut ocasió de sentir-lo moltes voltes. El seu participi, *enxorlat*, que també actua com a adjectiu, s'ha usat sempre molt, sobretot formant part de la construcció gramatical *estar enxorlat*, expressió que encara queda molta gent que la coneix i l'emptra.

Aquest verb pertany a una família de mots que comencen per *soll-*, *sorl-*, *xorl-*, *xorr-*, *xull-*, *xurl-*, *xurr-*, que són, fonamentalment, variants geolingüístiques de noms de diversos ocells de la família dels burínids que s'han format a base d'una imitació del seu crit, especialment del torlit o sebellí (espècie *Burhinus oedicnemus*).

Joan Coromines estudia àmpliament les diverses denominacions d'aquesta família d'ocells en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, en les entrades *sóllera* (vol. VIII, p. 51b1) i *xurla*, *xurra*, *xorlit*, *xorrec* (vol. IX, p. 610b5). Joan Coromines assegura que la denominació *xorlit* que s'usa en diversos llocs de la nostra àrea idiomàtica per a denominar el torlit o sebellí no pot considerar-se com un castellanisme sinó que és una forma genuïna, antiga i ben arrelada en diversos parlars catalans. El nom *xorlit* és una onomatopeia molt clara del cant del torlit o sebellí que podríem transcriure com a «xorrrlit-xorrrlit-xorrrlit». Llegim en el DECat (p. 610b33): «L'existència d'aquest nom d'ocell en la nostra llengua la tenim testificada ja pel dic. Labèrnia, i no podem pendre-ho [sic] com un calc del castellà, car de tota manera consta com a ben arrelat en terres valencianes: en primer lloc per Escrig, de manera que Lab. el devia aportar del seu Maestrat nadiu; i no sols ens el donà Escrig (sense la -o), "çorlit: chorlito" (amb grafia *jorlit*),

perquè jo mateix el vaig sentir, en aquelles terres, en aquesta forma, en molts llocs, almenys més enllà del Xúquer; [...]»

Llegim en el DECat (vol. ix, p. 611b12): «És sabut que molts d'aquests ocells fan a l'home l'efecte d'éssers estúpids i atabalats [...]» Eixe és el motiu pel qual dels noms dels ocells en qüestió deriven paraules relacionades amb l'estupidesa, l'estupor, el desconcert, l'embadocament, l'atabalament, l'estupefacció, etc., com és el cas del verb *enxorlar-se*. El mateix origen etimològic tenen els adjectius *atxullat*, *xurlat* i *esxurlat*, propis dels parlars de les Illes Balears, que signifiquen 'estupefacte, desconcertat, sorprès per un resultat que no s'esperava ni es desitjava'. En el DECat trobem:

— (Vol. VIII, p. 52a32): «[...] el mall. i men. *atxullat* 'estupefacte, contrariat amb gran sorpresa, amb un *pam de nas* [...]».

— (Vol. VIII, p. 52a47): «[...] li donen sis mil lliures, i el Rei quedà tot *atxullat* (Moll, *Homen. a E. Serra Ràfols*, p. 47) [...]».

— (Vol. VIII, p. 171a13): «[...] en el *BDLC* XIII, 115, llegim "*atxullat* vol dir *atabacat*, capturat, contrariat, cast. *chasqueado*, *corrido*"».

— (Vol. VIII, p. 52b3): «[...] Quan el rei sentí això va quedar un poc *xurlat* i li tornà a dir: —Meem, bon homo, no vos entenc" rond. de l'Arx. Lluís Salvador, p. 181».

Equivalents del verb *enxorlar-se* usats pels valencians són: *embadocar-se*, *emberjolar-se*, *embeular-se*, *embovar-se*.

La llengua estàndard sol emprar: *embabaiar-se*, *embadalir-se*, *embadocar-se*, *embajanir-se*.

El DIEC2 no recull el verb *enxorlar-se*.

2.19. *esgoladora*

Objecte de metall o de plàstic dur consistent en un pla inclinat pel qual els xiquets s'esgolen, és a dir, s'hi deixen anar cap avall lliscant. Aquest artefacte es col·loca en els parcs infantils dels jardins de les ciutats a fi que els xiquets juguen.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 6 de juny del 1972 titulada «Elogi a la Glorietta», llegim:

En el parc juguen els xics:
esgoladora lluenta,
baldadora equilibrada,
gronxadors de cadeneta [...].

El DIEC2 no recull el mot *esgoladora*.

2.20. *farnera*

1)

Caixa que arreplega la farina en el molí fariner.

Quan les moles molen el blat, la farina va a parar a la farnera, d'on es trau manualment, es cern i, després, es posa en sacs. D'eixa manera s'ha mòlt el blat i s'ha refinat i envasat la farina tradicionalment.

2)

Caixa on s'alcen els diners i les coses de valor.

En la nostra societat agrícola tradicional, en la qual ha viscut el nostre poble des de temps immemorials fins ben entrat el segle xx, el pa ha sigut l'aliment bàsic, un dels béns més preats. Com que en la farnera hi ha la farina i d'aquesta es fa el pa, en alguns parlars —almenys en el parlar d'Alcoi— s'ha associat la paraula *farnera* a la idea de 'lloc on desar, conservar i amagar diners i coses de valor'. La farnera tradicional era, simplement, una capsa de fusta més aina petita que es tancava amb pany i clau.

En la *Cançó de Serafi* del dijous 6 de març del 1975 titulada «Eclipse d'una moneda», en la qual ens diu que les monedes de plata amb valor de cent pessetes ja quasi no es veien en aquells dies, llegim:

¿O és que ja valia més
—per ser de plata solemne—
i el seu valor oficial
no podia ser perenne?
Ignorem la maniobra,
però sospitem de veres
que sabent-la en dring de plata
d'Almadén, anava fent-se
amulet de la cobdícia,
esplendor de les farneres
i alguns, enamorats d'ella,
les guardaran ben quietetes
com es guarden els tresors
de les antigues llegendes,
o com guarden els corsaris
els botins amb que van fent-se.

L'expressió *tindre la mà en la farnera* significa 'tindre poder i capacitat de decisió' i equival a expressions com ara *tallar el bacallà* o *remenar les cireres*. Qui té la mà en la farnera, és a dir, qui pot fer el que vulga amb els diners d'una família, d'una empresa, d'una institució, etc., és una persona que té poder i capacitat de decisió.

Ficar (o *posar*, o *clavar*) *la mà en la farnera* és aconseguir tindre accés als diners i, per tant, al poder.

Farnera és una síncope de *farinera* per elisió de la *i*.
El DIEC2 no recull el mot *farnera*.

2.21. *fornet*

Construcció de forma aproximadament ortoèdrica, buida per dins, que es fa en els cementeris amb la finalitat de col·locar-hi un cadàver en posició horitzontal.

Podem dir, per exemple: «Jo no tinc xalet, però tinc quatre fornets en el cementeri.»

Joan Valls utilitza aquesta expressió en la seua poesia festiva. En el poemeta «Lloses sepulcral» publicat el dimarts 9 de novembre del 1965 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 50), llegim:

També en molts fornets hi havia
tanta barreja d'objectes,
que allò donava els efectes
d'alguna bisuteria.
Per tot açò dic absort
amb l'ànima compungida:
—¡Prou teatre hi ha en la vida
i encara en fem en la mort!

Aquest mot, en aquesta accepció, és d'ús habitual a Alcoi.
El DIEC2 no recull la paraula *fornet*.

2.22. *gavarrot*

Fruit de la gavarrera (planta de l'espècie *Rosa canina*).

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 16 de juliol del 1968, va escriure Joan Valls:

Una notícia han donat
que et posa el cor en un crit
informant que en ple Madrid
cruelment s'han intoxicat
durant un nupcial convit
dues famílies contentes
menjant clòtxines pudentes
i gambes que s'han florit.

La núvia sofrí els assots
dels més dolents retorçons
fent-li, amb moltes precaucions,
un llavat de gavarrots.

Els fruits, les fulles i l'arrel de la gavarra són molt rics en tanins i, per tant, una decocció de qualsevol d'eixes parts de la planta és un remei adequat per a frenar la diarrea, siga per via oral o per via rectal.

A Alcoi, el líquid que s'introduïx en l'intestí gros, injectat a través de l'anús, com a remei per a determinades malalties, és a dir, l'ènema o lavativa, rep el nom de *llavat*.

Així, doncs, un *llavat de gavarrots* és un ènema d'una decocció de fruits de gavarra.

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *gavarrot*.

2.23. *gobiós*

Que tot ho vol per a ell. Que té un desig immoderat d'aconseguir coses. Que menja amb avidesa. Cobejós.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 18 de setembre del 1973 titulada «El yoga com a sedant», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 140), llegim:

Però sé que ell el practica
amb tal sentit d'evasió,
que en l'afany per olvidar
les mundanals amargors,
i com té deutes a manta
perquè compra a tret gobiós,
en el yoga hindú es consola
olvidant els morrións.

La forma generalment emprada pels valencians és *gomiós*. La variant formal *gobiós* és pròpia del parlar d'Alcoi i d'algunes poblacions pròximes.

El DIEC2 no recull ni *gobiós* ni *gomiós*.

2.24. *greixonera*

Plat alcoià a base de tomaques, creïlles i albergínies cuites al forn.

En la *Cançó de Serafí* titulada «Cartell de festes» publicada el dimarts 6 d'abril del 1971, va escriure Joan Valls:

Carregat de blanc i verd
i un poc de tinta vermella,
s'amostra el cartell de festes
que ha pintat Aracil Ruescas,
eixe pintor alcoià
que dibuixa amb prou destresa
i rebutja les andròmines
de l'abstracta greixonera.⁸

En el llibre *Punt de sal* trobem la recepta següent:

Tallarem per la meitat tomaques, que hauran d'estar madures, però encara de pell estirada, i el mateix farem amb cebes, creïlles i albergínies. Una quantitat raonable pot ser la d'una peça per persona, però que cadascú menge el que li plaga, no? En realitat és un d'eixos plats més que suficient per a determinades persones, mentre que altres només hi veuran una adequada guarnició amb què acompanyar algun altre plat més consistent.

En fi...

Tindrem també preparats uns alls secs trossejats, julivert, sal, oli i bajoca picada.

Es disposen la meitat en una llanda resistent al forn, i s'empolvoren amb l'all, el julivert, la sal i la bajoca picada, i tot es rega amb un generós raig d'oli. Es cobreix la llanda amb paper de forn, o d'alumini, i es posa a torrar fins que quede tot molt tendre.⁹

El DIEC2 recull l'accepció següent de la paraula *greixonera*: «Guisat o menjar cuit dins una cassola».

2.25. *guisquet - visquet*

1)

Persona que sempre està molestant els altres per broma, per riure's de la reacció d'aquell a qui incomoda.

8. És evident que quan Joan Valls escriu «[...] i rebutja les andròmines de l'abstracta greixonera» vol ridiculitzar la pintura abstracta.

9. Per a denominar el fruit de les plantes de la família de les solanàcies, espècies *Capsicum annuum* i *Capsicum frutescens*, els valencians usem les paraules *pimentó*, *pebrera* i, a Alcoi i altres poblacions del migjorn valencià, *bajoca*. Els versets següents ens ho recorden: «Per força ha de ser bona / una cosa que té tres noms: / pimentó, pebrera / i bajoca allà en Alcoi.» Per tant, la denominació *bajoca picada* que apareix en la recepta del llibre *Punt de sal* fa referència al *pebre vermell*, que a Alcoi s'anomena *bajoca picada* perquè s'obté picant bajoques seques fins a aconseguir una pols fina.

Podem dir, per exemple: «Mira que eres guisquet i que t'agrada caixcar a la gent!»

Actualment s'usen més les variants *guisquet* i *visquet*. Aquesta darrera també l'usa Joan Valls en la seua poesia festiva. En el sainet fester titulat *La visita del Blavet*, el personatge anomenat Pascual diu:

¡No sigues visquet, Esteve!

Ho diu perquè es pensa que Esteve, per broma, li ha apagat un misto que havia encés, encara que no ha sigut així.

Visquet és la variant formal que sempre hem usat en la meua família.

Altres vocables equivalents usats pels valencians són: *caixcador*, *caixquera*, *caixqueta*, *caixquetes*, *emprenyador*, *enguiscador*, *enguisna*, *enguisneta*, *esqueta*, *fisquet*, *punxa*.

2)

Per extensió, tiquis-miquis, perepunyetes, persona molt exigent, molt detallista, molt perfeccionista, que de tan primmirada resulta molesta.

En el sainet fester titulat *El primer tro*, el personatge anomenat Emília diu:

Jordi, no sigues «guisquet»;
total venen a tocar
i no se'ls pot exigir
que ho facen tan ben mudats.

El DIEC2 no recull les paraules *guisquet* ni *visquet*.

2.26. *mercolí*

Persona que porta els seus productes al mercat amb la finalitat de vendre'ls.

Podem dir, per exemple: «A mi m'agrada més anar al mercat el dissabte, que és quan acudixen tots els mercolins dels poblets.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 15 de desembre del 1970 titulada «Paper moneda actual» trobem:

L'altre dia en el mercat,
al canviar-me un mercolí,
em donà una collecció,
una collecció de cinc,
que eren uns quadrets abstractes
on es mostraven al viu

tatxetes de sang de bou,
grassa groga de pernil,
gotes de tinta de polp
aurèoles de sagí
i tots ells feien olor
de moniato podrit.

Aquest mot és d'ús habitual a Alcoi.
El DIEC2 no recull la paraula *mercolí*.

2.27. *morrió*

Allò que es deu a un altre.

Podem dir, per exemple: «Si tot va bé, este mes em trauré de damunt un bon morrió.»

A Alcoi un deute es denomina col·loquialment «un morrió», probablement perquè un morrió, que és un boç, priva de llibertat de moviments l'animal que el du, de la mateixa manera que un deute priva de llibertat a qui el té.

En el poemeta «Vacances i morrions» publicat el dimarts 27 de juliol del 1965 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 45), llegim:

Finaran les vacances
com un gojós espectacle,
i en vindre serà un miracle
el fer front als morrions.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 18 de setembre del 1973 titulada «El yoga com a sedant», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 140), trobem:

Però sé que ell el practica
amb tal sentit d'evasió,
que en l'afany per olvidar
les mundanals amargors,
i com té deutes a manta
perquè compra a tret gobiós,
en el yoga hindú es consola
olvidant els morrions.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 16 d'abril del 1974 titulada «El símbol conciliador», llegim:

[...] sense penúries malignes
i en franca cordialitat;
sense boires sornegueres,
sense morrions infausts,
puix que el símbol de la Festa
és una expressió de pau
que adopten amb germanor
igual moros que cristians.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 6 d'agost del 1974 titulada «Epigrames esti-
uencs», trobem:

Gràcies a l'extraordinària
que en vacances ha cobrat,
Pep, com a mida primària,
ha tap algun forat.
Li devia al fontaner,
li devia a l'ebaniste,
al manyà, a l'electriciste,
al llanderó i al fuster.
I és que al comprar d'ocasions,
les coses pa'l nou piset,
li se va omplir el basquet
de dramàtics morrions.
Ara ja la son concília
i com un canonge dorm,
i estiueja la família
en casa, no en Benidorm.

En l'acte tercer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares* el personatge anome-
nat Joanet diu:

I a octubre, com ja estaré
ben lliure de morrions,
perquè el teler bé funciona
i tinc bona producció
per llançar, ens casarem.
¿No et fa, Roseta, il·lusió?

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *morrió*.

2.28. *mostós*

Mancat de netedat, tacat, brut, però no de manera exagerada.

En el poema «La mare» que forma part del poemari *Quadern vermell* de Joan Valls, podem llegir:

Quan ma mare rentava al safareig
la roba mostosa de la mainada,
jo la mirava amb summa reverència,
pensant el seu destí de vincle anònim
i el lligam que ens donava.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 15 de desembre del 1970 titulada «Paper moneda actual», trobem:

¡Qué vell el paper moneda
que corre hui per ahí!
Els bitllets de cent pessetes
estan tan bruts i pansits,
tan mostosos i tan lletjos,
que fan fàstic vomitiu.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 11 de juliol del 1972 titulada «Una font que és una pena», trobem:

Una font que abans xorrava
cantant àries de cristal,
ara està trista, mostosa,
feta una calamitat.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 9 de gener del 1973 titulada «Elogi incomplet», trobem:

I ara, tornant a l'aspecte
de nostre poble formós:
¡no es podria adecentar
eixe urinari mostós
que té fatxa de ruïna
en el centre populós?

En el *Diccionari català-valencià-balear*, en l'entrada *mostós*, diu:

adj.

|| 1. Abundant de most; cast. *mostoso*. Lo autumpne mostós, Alegre Transf. 12.
El suc, gras i mostós..., era guardat en grans alfàbies, Riber Miny. 86.

|| 2. Untat de suc o pasta enganxosa; cast. *viscoso, pegajoso*. Mon fill, pren una cistella (e era mostosa e terrosa) e ves a la font, Sermons St. Vicent (Ribelles Biblgr. 324).

FON.: mustós (or., men.); mostós (occ., val., mall.).

En el parlar actual d'Alcoi, *mostós* no significa en absolut 'untat de suc o pasta enganxosa', significa 'brut' o 'més aïna brut'.

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *mostós*.

2.29. olià - alolià

Paper amb versets festius que, a Alcoi, tiren al públic els festers, especialment els membres de la filada de llauradors, en les entrades de Moros i Cristians.

«El xiquet va tirar els bitllets de mil pessetes al carrer com si foren olians i no vàrem poder recuperar-ne més que tres.» Aquesta frase és una transcripció literal de la que em va dir ma mare a les darrerries de l'any 1963 explicant-me l'entremaliadura que havia fet el fill menut d'una coneguda. Açò va passar a Alcoi, exactament en el carrer de Sant Jordi.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 30 de març del 1971, va escriure Valls:

Mai en ta vida cobreres
don Gustavo Adolfo Bécquer,
la xifra que presidixes
en els «olians» que estrenes,
morint-te en el desengany
d'un món que no et va comprendre.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 8 de maig del 1973, va escriure Valls:

[...] i els bitllets seran només
uns «olians» en desgràcia
bufats pels vents de ponent,
de llebeig o tramuntana.

La paraula alcoiana *olià* és una evolució del mot *alleluià*. També hi ha la variant formal, menys evolucionada, *alolià*, que també va emprar Joan Valls.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 18 de febrer del 1969, va escriure Valls:

Un bitllet de mil pessetes
hui és un trist «alolià»
que se'n fuig en quatre dies
només en el quemenjar.

Joan Valls va escriure «olians» i «alolià» entre cometes perquè, en aquests versos, els vocables tenen un significat figurat, ja que es referixen a bitllets de banc, no a *al·leluians* festers.

També Joan Valls va escriure alguns poemetes per als *olians* festers, com no podia ser d'altra manera. Heus ací el poema titulat «Maseret alcoià» per a un *olià* de la filada de llauradors:¹⁰

Sóc maseret d'ocasió
en esta Festa tan bella
i empunye forca i corbella
per lluir-me en la funció.
¡Ai, que més voldria jo,
llaurar i plantar favetes,
cultivar les bajoquetes
i entrecavar els bancals
mentres canten els pardals
i volen les orenetes!

El DIEC2 no recull ni *olià* ni *alolià*. Tampoc arreplega *al·leluia*.

2.30. *penella*

Porció de terreny escabrós no gaire gran i apartat de la població.

Una *penella*, a Alcoi, és un terreny més aïna menut i accidentat que està situat en una zona apartada de la població, en la serra. Les penelles s'han fet servir tradicionalment per a usos agrícoles, motiu pel qual sempre s'han abancalat i, donades les característiques dels terrenys, els bancals sempre han estat a diferents nivells, els uns més amunt i els altres més avall, amb caminets per a poder anar dels uns als altres. En les penelles sempre s'han plantat cultius de secà que els cal poca atenció i poca aigua com ara oliveres, garroferes, figueres, etc. En moltes penelles hi ha també pins i carrasques.

Una *penella*, per regla general, és d'un amo, però també pot ser de diversos amos. Dos germans, per exemple, poden heretar la *penella* dels pares i conservar-la compartida tota la vida.

En una *penella* s'hi poden fer construccions o no. Tradicionalment s'ha fet només una caseta molt menudeta per a guardar les eines agrícoles i poder-se arrecer en cas de necessitat i, en alguns casos, un pou. També hi ha qui s'ha fet una caseta per a estiuejar, caseta que pot ser xicoteta o gran. Hi ha, fins i tot, qui s'ha fet

10. El text del poemeta «Maseret alcoià» l'inclou Adrián Miró en el seu llibre *Joan Valls: vida y obra de un poeta*. Podem trobar-lo en la p. 186.

una casa de camp bastant gran amb piscina i garatge. Però una penella no és ni ha sigut mai cap tipus de construcció, una penella és un terreny.

La paraula *penella* deriva del llatí *PENA* que significa 'penya'. El nom és molt adequat, perquè el terreny d'una penella sempre és escabros, accidentat, irregular, desnivellat. No és mai un terreny pla.

Joan Coromines en el seu DECat (vol. VI, p. 422b16) diu: «+*Penella* m'explicaren a Alcoi que és una caseta campestre més petita que un *riurau* (1962). Com que no ens vega d'entrar-hi a fons, i de tota manera no s'hi veu fàcil enllaç semàntic amb *pena* (= *PENYA*), anotem com una mera possibilitat que surti d'un mossàrab *kapänella* = cat. *cabanella* (de *CAPANNA*) amb falsa anàlisi com *ca* (< *casa*) *penella*.»

És evident que Joan Coromines va tindre la mala sort de trobar-se a Alcoi un informant inadequat. Com que hi ha qui s'ha comprat una penella amb l'única finalitat de fer-se una caseta per a passar l'estiu o per a acostar-s'hi alguns caps de setmana, dir «me'n vaig a la penella» (al terreny) ha acabat entenent-se com «me'n vaig a la caseta». És una qüestió d'identificació del contingut amb el continent. Anomenar *penella* la caseta que ha sigut construïda en una penella és com anomenar *paella*, *olla* o *cassola* el guisat que s'elabora emprant una paella, una olla o una cassola.

Joan Valls, que era un urbanita o, com ell mateix s'autodefinia, un eremita urbà, també va ser víctima d'eixa confusió.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 1 de setembre del 1970 titulada «Frase feta», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 88), llegim:

Si no es manté el grau degut
i la tarifa s'esmola,
el perol i la cassola
baixaran de contingut.
I eixe anhel d'ancianitat
que és comprar-se una penella,
del programa s'ha borrat,
i amb tanta calamitat
no ens vorem cera en l'orella.

I en la *Cançó de Serafi* del dimarts 31 d'agost del 1971 titulada «Cobles d'estiu», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 104), trobem:

«Si de veritat tú me quieres,
me has de comprar un chalet».
¡Ni una penella en goteres
perquè ja m'has deixat net!

Recorde que, quan en el seu moment li vaig llegir aquests versets a la meua dona, va preguntar tota estranyada: «Una penella en goteres?». No tots els alcoians tenen clar que una penella pugua ser una caseta. La qüestió és que n'hi ha molts que tampoc tenen gens clar que siga un terreny.

Joan Coromines en l'*Onomasticon Cataloniae* (vol. VI, p. 194a47), en l'entrada *pena*, diu: «*DERIV. Dim. Penella. Munt. i molí te. Pobla de Lillet a la dr. del Llobregat (C. A. Torras Berg. 99, 101), Ipsa Penela 1096, Perles de Baix (Organyà. BABL VII, 543). Penella (Valldellou, Llitera, a. 1554: Bi.Esc. Rbg., 118). Sengles Penella a Vilafamés, Lluçena i Beniparrell. Caseta de P. A Torrent, te. Val. (xxx, 139.16).*»

Com veiem, Joan Coromines, en l'*Onomasticon*, ens diu que *penella* és un diminutiu de *pena*.

El DIEC2 no recull la paraula *penella*.

2.31. *petiquerri* (*petiterri*)

Errada de poca importància.

En l'obra teatral *El crit de la festa* de Joan Valls i Jordà (*Sainets alcoians*, p. 290-291), el personatge anomenat Tona diu:

[...] un clarinet o un trombó
toca en conjunt i allí es mescla
lo individual en banda
d'harmoniosa convivència:
si a algú l'ix un petiquerri,
sempre el conjunt li l'ofega,
però un pintor és soliste
i si ho fa mal, ¡mare meua!
li busquen les cuscanelles
i el frigen en tomaqueta.

La paraula *petiquerri*, que forma part del parlar tradicional d'Alcoi, és una deformació de *petiterri*, variant formal que recorde haver sentit dir moltes voltes a mon pare, que tenia costum d'usar-la.

Podem dir, per exemple: «Vés molt en l'erta i no t'enganyes que, a voltes, els petiterris allancen a perdre una faena que ha costat moltes hores de fer.»

La paraula *petiterri* naix de l'aglutinació de «petit erro», amb el canvi de la *o* per una *i* a fi de reforçar la idea de 'cosa menuda'. *Erro* (derivat de *errar*) és un verbal relativament recent, com ho són *desterro* (de *desterrar*), *enterro* (de *enterrar*) o *esbarjo* (de *esbargir*).

La terminació en *-erri* (amb *e* doble oberta) no és estranya en la nostra llengua. Tenim paraules com ara *caquerri*, *xerri* (que també és un cognom: *Xerri*), *ferri* (que

també és un cognom: *Ferri*), *parterri* (deformada popularment a Alcoi en «panterri»), *picaterri* (a Otos, incidència del joc de l'escampilla —joc que en altres llocs li donen el nom de pic i pala, pic picolí o boli-boli— que es produeix quan, intentant fer una jugada, el jugador pica en terra amb el mànec alhora que pica l'escampilla).

Reproduïsc a continuació un fragment d'un article sobre el joc de l'escampilla escrit pel novel·lista otosí Joan Olivares Alfonso l'any 1996:

Picaterri: quan, en l'intent de colpejar l'escampilla per l'aire, el jugador llançador toque amb el mànec en terra, incorrerà en la falta anomenada *picaterri*. Per a resoldre el *picaterri*, un jugador de l'equip receptor dirà *picaterri davant del picador que és darrere* o *picaterri darrere del picador que és davant* a gust seu. En el primer cas el jugador llançador s'haurà de col·locar dins del fendri, mirant cap a l'interior del camp i amb el cap ben alt; el mànec es col·locarà a la part de darrere del fendri i l'escampilla sobre el cap del jugador llançador. Tota aquesta operació la dirigirà un jugador de l'equip receptor que, quan crega que està tot ajustat, li pegarà un carxotet al front del jugador llançador amb la intenció de fer-li caure l'escampilla del cap per la part del tos i que colpegi el mànec. Si ho aconseguix, haurà eliminat el jugador llançador, i, si no, aquest continuarà jugant a partir del *per-matar*. En el segon cas es procedirà de la mateixa manera, però el mànec es posarà a la part de davant del fendri i el carxotet es farà al bescoll perquè l'escampilla caiga per la part de la cara i colpegi el mànec.

El DIEC2 no recull ni *petiquerri* ni *petiterri*.

2.32. *pinyata*

A Alcoi, una *pinyata* és una eixida festiva al camp.

En la *Cançó de Serafi* titulada «Romanç de Pasqua» publicada en el mes de maig del 1972, podem llegir:

Les famílies reunides
se n'anaven de pinyata
buscant llocs a on acampar
baix d'un pi o una carrasca.

La paraula *pinyata* l'usa també l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra. Els fragments següents corresponen a la narració curta «Pasqua florida» que forma part del llibre *Històries casolanes*:

Era el segon dia de la Pasqua Florida i sos amics li prometeren la vespra que anirien de bon matí a traure'l del llit i endur-se'l de pinyata; però ell pensava

de negar-se. La tristor del record que la seua promesa l'havia rebutjat amb la més gran injustícia, li feia eixir ardoroses llàgrimes que la tovallola encara eixugava en ses galtes fresques. No podia ser. ¿Amb quin humor havia ell d'eixir al camp?

I en el mateix llibre, una mica més avant:

En el riuet de Moia encontraren un grapat de patrulles carregats tots amb los típics arreus de la pinyata: cistelles, sarnatxos, taladins, bóta i guitarra. El sol, que eixia en aquells moments pels llunyans cims de l'Aitana, enviant sos raigs com focs de glòria d'un savi piro tècnic, banyava de gloriosa porpra les cares rosades i alegres dels pinyaters.

En l'entrada *pinjata* del DCVB, la tercera accepció diu: «Bauxa, eixida festosa al camp per a berenar-hi (Alcoi). “Demà farem una pinyata”.»

La segona accepció del mot *pinjata* del *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor és: «Eixida festosa al camp per a berenar-hi.»

En la tercera accepció de l'entrada *pinjata* del *Diccionari valencià* i en la segona del diccionari del SALT3 trobem l'expressió *anar de pinjata*, que definixen així: «Fer una eixida a la serra on es menja, es juga, etc.»

El DIEC2 no recull la paraula *pinjata* en l'accepció 'eixida festiva al camp'.

2.33. *ratot*

Nom donat a diversos mamífers de l'ordre dels quiròpters. Rata penada, rata-pinyada.

En la *Cançó de Serafi* del 29 de juny del 1973 titulada «El terror com a espectacle», podem llegir:

Es fan ja moltes pel·lícules
on tot són crits i punyals,
morts que apareixen, espectres
de caràtula infernal,
suplicis en cambres fosques,
vampirs que xuplen la sang,
cellers plens de teranyines,
ratots que van revolant
i inspiren als personatges
tota classe de crueltats.

La denominació *rata penada* és la més àmpliament utilitzada pels valencians per a designar aquesta classe d'animals, però a Alcoi, Cocentaina i Peníscola s'em-

pra la denominació *ratot*; a Massalavés i l'Alcúdia en diuen *rató*; a Tàrbena, *rateta voladora*; a Aielo de Malferit, Alcúdia de Crespins, Canals, Crevillent, l'Olleria, Llanera de Ranes, Moixent i Vallada s'usa el mot *moceguello* (i la variant formal *muceguello*); a Castalla en diuen *mocigaló*; a Ontinyent, *almorcígol* (sovint pronunciat «almorzígol»); a Banyeres de Mariola, *mocègol*, i a Bocairent i Alfafara, *muicego* (així com les variants *muixego*, *moixego* i *moixégol*). Tots els darrers mots deriven de l'expressió llatina *MURE CAECU*, que significa 'ratolí cec', i que ha donat lloc a quasi una vintena de variants formals que s'usen en diverses poblacions del migjorn valencià.

Tenim el modisme comparatiu d'igualtat alcoià *cego com un ratot*, que s'aplica a qui no s'hi veu gens o s'hi veu molt poquet.

El DIEC2 no recull el vocable *ratot*.

2.34. *somiacoques*

Persona fantasiosa, propensa a il·lusionar-se fàcilment per coses difícils, estranyes o impossibles. Illús, somiador.

Podem dir, per exemple: «És que tu eres un somiacoques, fill meu, sempre estàs en els núvols, somiant fantasies. Com no poses els peus en terra, et pegaran més carxots en esta vida que grans d'arròs entren en una barcella.»

Aquesta paraula l'usa Joan Valls i Jordà en la seua poesia festiva. Així, en l'obra teatral en un acte titulada *El crit de la festa* (*Sainets alcoians*, p. 322) el personatge anomenat Tona diu:

Eixe és un somiacoques.
¡Té a voltes més poc trellat!

El DIEC2 no recull la paraula *somiacoques*.

2.35. *tara*

Quantitat d'un aliment sòlid que es pren com a aperitiu i com a acompanyament d'una beguda, normalment alcohòlica. Sovint es tracta d'un producte elaborat en la cuina, com per exemple bocinets de truita de queradilla, encara que també poden ser olives, ametles fregides, cacauets torrats, trossets de formatge, de cuixot o d'embotit, etc.

Aquesta paraula és d'ús habitual a Alcoi, on pràcticament no s'empra el sinònim *tapa*. S'usa, sobretot, en diminutiu: *tareta*.

Ja que he mencionat les taretes d'Alcoi, en relació a continuació unes quantes: abissinis, abissinis de llonganissa, aladroc en vinagre, bolets de xop, calamars

a la romana, caragolets, carxofes rostides amb all i julivert, carxofes arrebossades i fregides, cervellets, coradeta, croquetes d'aladroç, croquetes de bacallar, esclata-sangs, espardenyas d'aladroç, espardenyas de bacallaret, espardenyas de sardina, faves bollides amb herba sana, fetge rostit, floricol arrebossada i fregida, formatget blanquet fregit, gambes a la planxa, garibaldinos, lleterola, mareta, olives farcides, pericana, pilotetes, renyons a la planxa, sang amb ceba, sangueta, senyalets, sépia a la planxa, sepionets, tombabarcos, ventre en tassa. Bon profit!

En el poemeta de «L'univers en miniatura» del dimarts 14 de maig del 1968, va escriure Joan Valls:

En molts bars del nostre poble
tenen la insana costum
de posar els plats de tares
al nivell dels esternuts.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 17 de juliol del 1973 titulada «Vacances en un poblet», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 139), llegim:

[...] i va buidant el barral
acompanyat de tares.

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *tara*.

2.36. *tindre pansell (tindre panzell)*

Tindre sang freda, tranquil·litat, capacitat d'autodomini, davant de situacions adverses o molt desagradables; ser capaç de suportar amb paciència i tranquil·litat, sense immutar-se, injúries i afronts.

Considere que la grafia *pansell* que va emprar Valls és inadequada. La grafia adient per a aquest vocable és *panzell*, ja que la sibilant es pronuncia sempre fricativa sonora, mai sorda. Cal que escriguem *panzell*, de la mateixa manera que escrivim *pinzell*.

L'expressió *tindre panzell* té un cert sentit pejoratiu. Dir a algú que *té panzell* és, no només reconèixer-li les qualitats relacionades més amunt, sinó també reprotxar-li-les. Dir-li «quin panzell que tens!» és com dir-li «quina barra que tens d'estar tan tranquil; hauries d'estar desesperat».

Tindre panzell té el mateix significat que *tindre fetge* i *tindre melsa*.

Podem dir, per exemple: «El teu fill morint-se i tu sopant. I quin panzell que tens, amic meu!»

En la *Cançó de Serafi* del 24 d'abril del 1970, podem llegir:

Crec per això un desgavell
el de, per estar a soles,
fugir del nostre castell
i tindre encara el pansell
d'un plor entre castanyoles.

En la *Cançó de Serafí* del dijous 12 de juliol del 1973, trobem:

Si algú diu que Alcoi no té
alta ebullició social,
que es menege i que acudixca
als actes que jo he citat.
Si no es torna boig, vos jure
que té un pansell de tità.

En aquests versos, Joan Valls va utilitzar la paraula *panzell* —grafiada *pan-sell*— amb el significat de 'barra'.

2.36.1. El mots *pancell*, *pansell*, *panzell*, *panxell* i *ventrell* en els diccionaris

— El *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros (València, 1764) no arreplega els vocables.

— El *Breve vocabulario valenciano-castellano* de Just Pastor Fuster (València, 1827) no arreplega els vocables.

— La primera edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig (València, 1851) no arreplega *pancell*, *pansell*, *panzell* ni *panxell*. En l'entrada *ventrell* —grafiada *ventréll*—, diu: «Ventre, por estómago.»

— L'*Ensayo de un diccionario valenciano-castellano* de Lluís Lamarca (València, 1859) no arreplega els vocables.

— La *Miscelánea que comprende vocabulario valenciano-castellano* de Miguel Rosanes (València, 1864) no arreplega els vocables.

— La tercera edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig, dirigida per Constantí Llombart (València, 1887), no arreplega *pancell*, *pansell*, *panzell* ni *panxell*. En l'entrada *ventrell*, diu: «m. Ventre. Estómago. LO MISMO QUE VENTRE Y ESTOMACH».

— El *Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa no arreplega els vocables.

— En el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea (València, 1891) trobem les entrades *pancell* i *pançell*, que remetent a *ventrell*, i l'entrada *pancells*, que diu: «pl. Estómagos». L'entrada *ventrell* diu: «m. Ventre, estómago». No apareixen *pansell*, *panzell* ni *panxell*.

— El *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (7a edició) no

arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* Tou de la cama». En l'entrada *ventrell*, diu: «*m.* Estómac, païdor».

— El *Gran diccionari de la llengua catalana* de l'Enciclopèdia (1998) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «[de *panxa*] *m* ANAT ANIM Tou de la cama, format pels músculs soli i bessons». En l'entrada *ventrell*, diu: «[s. XIV; de *ventre*] *m* ANAT ANIM **1** *Estómac*». L'entrada *ventrell* inclou la locució *ventrell de la cama*, que definix com «Paxcell, tou de la cama».

— El *Diccionari valencià* editat conjuntament per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, la Generalitat Valenciana i l'editorial Bromera (2a edició) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* ANAT ANIM Tou de la cama, format pels músculs soli i bessons». En l'entrada *ventrell*, diu: «*m.* ANAT ANIM **1 a.** *Estómac*». L'entrada *ventrell* inclou la locució *ventrell de la cama*, que definix com «Paxcell, tou de la cama».

— El *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans (1a edició) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* Tou de la cama». L'entrada *ventrell* remet a *estómac*. Aquesta darrera entrada inclou la locució *ventrell de la cama*, que definix com «Paxcell, tou de la cama».

— El *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans (2a edició) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* [LC] [ZOA] [MD] Tou de la cama». L'entrada *ventrell* remet a *estómac*. Aquesta darrera entrada inclou la locució *ventrell de la cama*, que remet a *panxell*.

— En el *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor trobem les entrades *pancell*, *panxell* i *ventrell*. En l'entrada *pancell*, diu: «*m.* Ventrell, estómac [*estómagó*]». En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* Tou de la cama [*pantorrilla*]». En l'entrada *ventrell*, diu: «*m.* Estómac [*estómagó*]». No arreplega *pansell* ni *panzell*.

— El *Diccionari castellà-català / català-castellà* de Santiago Albertí no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* Pantorrilla, pantorra». En l'entrada *ventrell*, diu: «*m.* Estómagó».

— El *Diccionari català-castellà* de l'Enciclopèdia (2a edició, febrer 1995) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m anat* (*tou de la cama*) pantorrilla *f.*». En l'entrada *ventrell*, diu: «*m anat* estómagó». L'entrada *ventrell* inclou «**ventrell de la cama** (*panxell*) pantorrilla».

— El *Diccionari Voramar valencià-castellà / castellà-valencià* no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m* ANAT pantorrilla *f.*». En l'entrada *ventrell*, diu: «*m* ANAT estómagó». L'entrada *ventrell* inclou «- **de la cama** (*panxell*) pantorrilla».

— El *Vocabulari escolar de la llengua* d'Enric Valor no recull *pancell*, *pansell*, *panzell* ni *ventrell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m. anat.* pantorrilla».

— El *Diccionari valencià-castellà* de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana només arreplega *ventrell*, que remet a *estómec*.

— En el *Diccionari català-valencià-balear*, trobem les entrades *pancell*, *pansell*, *panxell* i *ventrell*. No arreplega *panzell*. En l'entrada *pancell*, diu: «*m.* Ventrell, segons Martí G. Dicc.». En l'entrada *pansell*, diu: «*m.* Ventre de la cama (Urgell, ap. Corachan Dicc. Med.)». En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* Ventre de la cama (Cardós, Senet, Borén, Tremp); cast. *pantorrilla*». En l'entrada *ventrell*, diu:

«**VENTRELL** *m.*

»|| **1.** Estómac. Prengan los caps e'ls cols e'ls ventrels e'ls peus et la ploma de tota voleteria, doc. segle XIII (Col. Bof. vi, 7). Quant se levava | aconsolava | lo seu ventrell | ab un gobell | de malvesia, Spill 4113. Que més que l'esturç té fort lo ventrell, Proc. Olives 302. Un cop ple el ventrell, Víct. Cat., Ombr. 51. **Boca del ventrell:** l'epigastri.

»|| **2.** Síntomes de malaltia de l'estómac o d'indigestió, especialment llengua saburosa i mal gust de boca (mall.). “Aquest nin té ventrell” (o “té molt de ventrell”).

»|| **2. Ventrell de la cama:** ventre de la cama (Camp de Tarr., Priorat); cast. *pantorrilla*.

»Loc.—**a** **Obeir el ventrell:** retenir el menjar, no expulsar-lo.—**b** **Fer ventrell:** fer gana.—**c** **Fer bon ventrell:** agradar, donar gust, esser plaent. **Fer mal ventrell:** donar disgust, no esser agradable. “Això em fa mal ventrell”: això no m'agrada, em desplaü (Empordà).—**d** **Tenir un ventrell que tot ho paeix:** esser molt sofert, no manifestar indignació davant les ofenses o perjudicis.—**e** **Tenir el ventrell gros contra algú:** estar irritat. Tenint per aquella rahó lo ventrell gros contra Curial, Curial, iii, 86.—**f** **No alçar el ventrell d'algú:** no fer-li impressió, no preocupar-lo (mall.). “Això no m'alça es ventrell”: d'això no en faig cas.—**g** **Aixecar es ventrell:** fer gana, esser apetitós (Eiv). “Aquestes sopes no m'han aixecat es ventrei”.—**h** **Tenir ventrell:** tenir paciència o molta tranquil·litat davant les injúries, els treballs. “Per a aguantar això se necessita molt de ventrell”.—**i** **Donar set potades en el ventrell,** a algú: esser-li molt antipàtic, produir-li fàstic (Mall.).—**j** **Girar el ventrell,** a algú: fer oi, fàstic (Mall.).—**l** **No saber tenir res en el ventrell:** no saber guardar un secret.»

— Joan Coromines arreplega la paraula *pancell* en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (vol. VI, p. 236b11) i diu: «Altrament una formació anàloga a la de *panxell*, en val. apareix amb *ce*, una mica paradoxalment, i allà aplicat al ventrell, ‘estómac o païdor’: “si tens bon pancell, y te'l menges sense regomello, és molt difícil que te fassa mal”, MGadea (*T. del Xè*, I, 321, 382). Paradoxal, perquè justament en terra valenciana, on tan abunda el mossarabisme, podríem esperar, això sí, que hi hagués *ç* allà on tenim *ç* en català estricte, i aquí és a la inversa, ço que ens reporta a un consonantisme com el del cast. *panza*; però la formació en *-ell* ens adverteix inflexiblement que aquí tenim una formació ben nostra i no pas acastellanada: potser n'hem de concloure, que aquí hi ha verament un terme valencià heretat des de temps pre-jaumins, i que per una reacció exage-

rada contra el mossarabisme, una mena d'ultra-catalanització, canvià un *pančell* originari, en *pancell*.»

Joan Coromines arreplega també en el seu DECat el mot *panxell*. En el vol. vi (p. 236a43), diu: «[...] que a Andorra (DAg.) passa a ser el nom del ventrell o ventre de la cama [...]», i en el vol. ix (p. 127b7), diu: «Ja és antiga l'acc. especial per al panxell o part posterior botida de la cama: *-trell* en diu Busa-N. (*ventrell de cama*: sura) i el DAg. ho troba en un doc. mall. de 1435, altres així mateix o simplement *ventre d. l. c.* (“--- lo os de la cama ---; lo *ventre* de la cama: sura; la rodella del genol ---”), OPou (*ThPu.*, 121); per més que siguin tants que, contra el que convé, en diguin dellà l'Albera *lo molet* afrancesadament o *pantorrilla* deçà.»

I també arreplega Joan Coromines en el DECat la paraula *ventrell* (vol. ix, p. 127b24), de la qual diu: «*Ventrell*: encara que hi ha qui ho diu dels budells, és més pròpiament l'estómac (o tot plegat) i el de l'aviram, etc. [...]»

Coromines no arreplega les variants formals *pansell* ni *panzell*.

— En el llibre *La llengua als mitjans de comunicació*, en la p. 142, trobem: «Tenir bon pansell “tenir molta tranquil·litat”.»

— En *Valencià en perill d'extinció* —tant en la 1a edició com en la 2a— vaig incloure la paraula *panzell* (com a mot que forma part de l'expressió que ens ocupa). Vaig emprar la grafia *panzell* perquè és la que reflectix la pronúncia d'eixa paraula tal com l'he sentida sempre a Alcoi, amb so sibilant fricatiu sonor.

— En el llibre *El valencià de la Marina Baixa* de Jordi Colomina i Castanyer, trobem l'entrada *panzell* (p. 258), que diu: «*Tindre panzell* ‘patxorra, lentitud, anar a la seua’ (Alf, Alt; Llorens, 97). A Polop i a Benidorm hi ha la variant +*pangell*: “Quin *pangellet!*” ‘quina patxorra’. Segons el DCVB, *panxell* ‘ventre de la cama’ (Pallars). DMGad enregistra *pancell* ‘ventrell’, que segurament s’ha de llegir amb *s* sonora, car també escriu *dotce*. DCor (s.v. *panxa*) hi veu “verament un terme valencià heretat des de temps pre-jaumins, i que per una reacció exagerada contra el mossarabisme, una mena d'ultra-catalanització, canvià un *panxell* originari, en *pancell*”. Em sembla que la variant de Polop *pangell* confirma la idea del mestre. (La vacil·lació *tj / tx* és normal en els mossarabismes: cf. *clòtxina / clòtgina*.)»

2.36.2. Comentaris

Com hem vist, la paraula *pancell* tan sols la recullen el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea, el *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor, el *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines. La variant formal *pansell* únicament la trobem en el DCVB i en el llibre *La llengua als mitjans de comunicació*. La grafia *panzell* només la trobem en *El valencià de la Marina Baixa* i en *Valencià en perill d'extinció*.

Les locucions *tenir un ventrell que tot ho paeix* i *tenir ventrell* que recull el DCVB equivalen exactament a la locució *tindre pancell* ací definida.

Joan Valls també va emprar l'expressió *tindre pancell* en la *Cançó de Serafi* del dimarts 22 de novembre del 1966 titulada «Canvi de llengua», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 53). Va escriure Valls:

La sort, tornant-se desaire,
a Pep ha omplit de rovell
¡Ai, quan era canonaire
tenia més bon pansell!

En aquest poema, Joan Valls ens parla d'un antic canonaire que s'ha fet ric i tindre diners li complica la vida i li l'amarga. En el darrer vers del poema, quan Valls escriu «tenia més bon pansell» vol dir que l'antic canonaire, quan era pobre, 'tenia més bon caràcter i vivia més tranquil'. Aquest poema el va incloure Lluís Alpera en l'*Antologia poètica comentada* de Joan Valls que va publicar l'any 1998. En la nota 163 al peu de la pàgina 131 escriu Lluís Alpera: «*pansell*: ventre de la cama». El significat que dóna de la paraula *pansell* Lluís Alpera en la nota a peu de pàgina no és el que té eixa paraula en el vers de Joan Valls.

2.37. *torra coca, Virtudetes*

Exclamació d'incredulitat que s'usa com a negació emfàtica i menyspreadora per a posar de manifest que no ens creiem allò que ens diuen. Un ús bastant habitual d'aquesta exclamació és per a demostrar la nostra incredulitat quan ens diuen que algú arribarà a una hora concreta o quan ens assegurin que una cosa tardarà a fer-se o a estar acabada un temps determinat, si considerem que allò que ens diuen no pot ser veritat.

Podem dir, per exemple:

«—Li he portat el rellotge al nebot de Mariu i m'ha dit que demà el tindrè apanyat.

»—Demà?, torra coca, Virtudetes! Eixe és un palpó de repica'm el colze, no el coneixes? Ni demà ni d'ací una setmana.»

En la *Cançó de Serafi* titulada «Per a cantar vora el foc», publicada el dimarts 19 de gener del 1971 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 93), llegim:

«En Alcoy el castellano
algún dia se impondrá».
Torra coca, Virtudetes,
i espera't ben assentà.

També és molt alcoiana la variant *torra coca, pastoret!*, que conec de tota la vida i he sentit i dit moltes voltes.

Aquestes locucions eren d'ús habitual a Alcoi fins fa molt poc temps. Actualment encara hi ha qui les coneix i les usa. Per desgràcia he trobat molts alcoians jóvens —i no tan jóvens— que m'han assegurat que no han sentit mai de la vida les exclamacions especificades.

El DIEC2 no recull l'expressió *torra coca, Virtudetes*. Tampoc arreplega l'expressió *torra coca, pastoret*.

2.38. *tramússol*

Planta de la família de les fabàcies que rep el nom científic de *Lupinus albus*. El mateix mot s'empra per a denominar la llavor de la citada lleguminosa, llavor que té forma aplanada i color groguenc i que, una vegada arremullada, bullida, desamargada i adobada, resulta molt agradable de menjar.

Tramússol és un singular analògic format damunt *tramússols*, forma ultracorreta de *tramussos*, plural de *tramús* —que és el nom emprat en valencià general per a denominar la lleguminosa en qüestió—, formada per influència de plurals com ara bonítols, cúgols, gínjols, péntols, pàmpols, etc.

En el poemeta de «L'univers en miniatura» del dimarts 14 de maig del 1968, va escriure Joan Valls:

I no menjarem més gambes,
ni «ensaladilla», ni lluç,
canviant les millors tares
pels tramússols sans i purs,
perquè sempre estan dins l'aigua
i no fan mal a ningú,
més netejant la madeixa
dels budells desprevinguts.

Hi ha la locució *aigua de tramússols*, que s'aplica a algun projecte, il·lusió, esperança, etc., que no arriba a acomplir-se, a realitzar-se, que acaba en no res, decebent les expectatives que s'hi tenien. Podem dir, per exemple: «No et fies d'ell. Sempre promet la lluna, que si açò que si allò, però al final tot es torna aigua de tramússols.»

També hi ha l'expressió *estar batejat amb aigua de tramússols*, que s'usa per a referir-se als que són uns pobres desgraciats, que no els ix res bé. Aquesta expressió l'usa Joan Valls en l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*. En l'acte primer, Roseta, la protagonista, diu:

Els de sempre: els qui remenen els diners i mengen a dos queixos. En canvi, els que han estat batejats en auia de tramússols o siga els desheretats, eixos el respeten i l'admiren. ¡Quin goig fa vore-lo a cavall! Mon pare ja li ha canviat dos voltes les ferradures.

El DIEC2 no recull la paraula *tramússol*.

2.39. *traure el rot*

Gloriejar-se de les pròpies qualitats o dels propis mèrits. Donar-se importància. Presumir d'allò que no es té.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 8 de febrer del 1972 titulada «Venus al volant», va escriure Valls:

Com la xica vol lluir
i traure el rot i l'esplet
s'ha examinat i s'ha tret
el carnet de conduir.

Equivalents d'aquesta expressió molt usats a Alcoi són: *donar-se olla*, *tirar-se befes* i *traure el flato*.

El DIEC2 no recull l'expressió *traure el rot*. Tampoc arreplega *donar-se olla*, *tirar-se befes* ni *traure el flato*.

2.40. *tresullat*

Que té els ulls desviats respecte a la posició normal. Estràbic.

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 26 de setembre del 1972 titulada «La bona presència», que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (p. 121), llegim:

Així es veu arraconat,
privat i sense cap dret
el coixo, el manco, el baixet,
l'esllanguit i el tresullat.

A Alcoi, per al concepte definit, s'usa la paraula *tresullat*, a la Plana de Castelló s'empra *garxo* —paraula que trobem en l'obra de Josep Pascual Tirado— i al Baix Vinalopó, segons m'informa Joan-Carles Martí i Casanova, es diu *visgüenyo* (la *v* es pronuncia labiodental i la *s* sonora). Però la paraula usada per la immensa majoria de valencians per a expressar el concepte definit és *visc* (o *visco*), pronunciat

amb *v* labiodental en la zona no betacista. En el DCVB, en l'entrada *visc*, trobem: «Que mira a la torta (val., eiv.); cast. *bizco*, *bisojo*. Algun fan tort | visch e guercher, Spill 9195. Aquell home del tarrat | e hun poch visch, Coll. Dames 887. (V. BISC).» I afig que deriva del castellà *bizco*.

El DIEC2 no recull la paraula *tresullat*.

EUGENI S. REIG
Lingüista